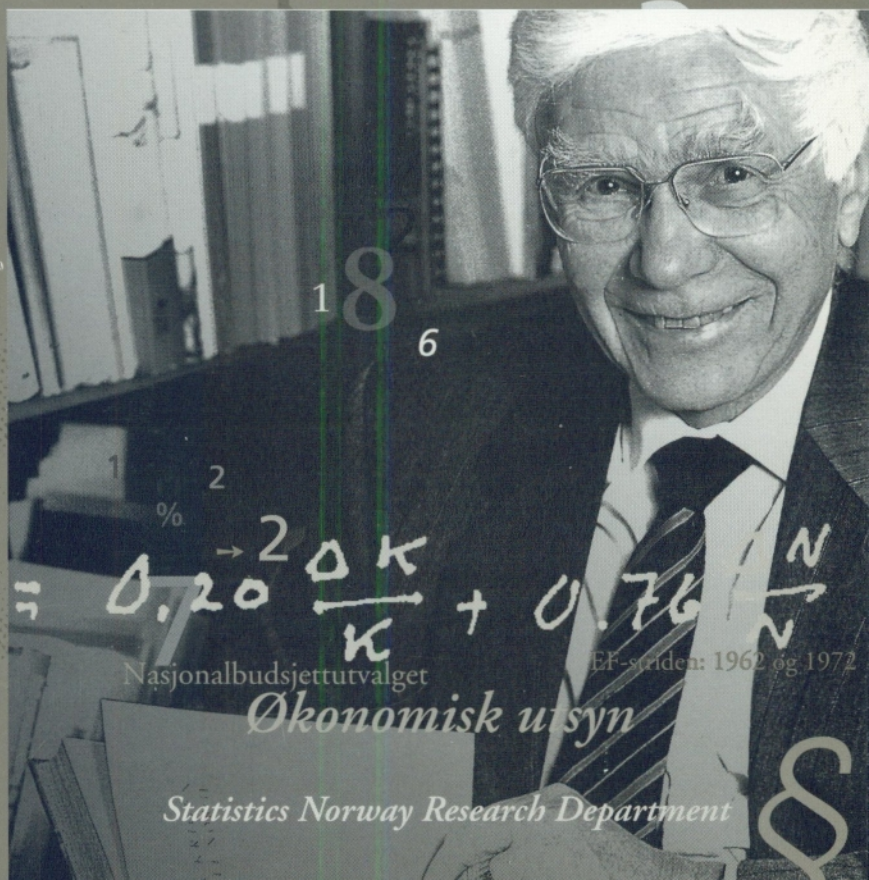

Odd Aukrust

I sosialøkonomiens tjeneste

$$\frac{\Delta R}{R}$$

$$= 0.20 \frac{\Delta K}{K} + 0.76 \frac{\Delta N}{N}$$

Nasjonalbudsjettutvalget

EF-striden: 1962 og 1972

Økonomisk utsyn

Statistics Norway Research Department

Streiftog i politikk og forskning

Odd Aukrust

I sosialøkonomiens tjeneste
Streiftog i politikk og forskning

ISBN 82-537-3934-6

Omslagsfoto: SCAN-FOTO

Design: Enzo Finger Design
Trykk: Falch Hurtigtrykk

Forord

Odd Aukrust har satt sitt preg på Statistisk sentralbyrå i nesten 50 år, fra han ble ansatt som byråsjef ved nasjonregnskapskontoret rett etter krigen, via perioden som forskningssjef og senere forskningsdirektør fra 1953 til 1984, til han som pensjonist fortsatt har kontor plass i Statistisk sentralbyrås lokaler. Han har også gjennom mange år vært en del av Statistisk sentralbyrås ansikt utad og har i flere perioder fungert som administrerende direktør.

Til Odd Aukrusts 75 årsdag for tre år siden utga Statistisk sentralbyrå et utvalg av hans arbeider som tidligere ikke var publisert av Statistisk sentralbyrå, sammen med en fylldig omtale av Aukrusts rolle i norsk sosialøkonomi og økonomiske-politisk tenkning ("Økonomisk forskning og debatt. Utvalgte artikler 1942-1989", Sosiale og økonomiske studier nr. 75, Statistisk sentralbyrå, 1990). "I sosialøkonomiens tjeneste" utfyller og supplerer denne framstilling, men nå sett med Aukrusts egne øyne og med hans egen ypperlige penn. Framstillingen er, i tillegg til å være historien om de faglige spørsmål Odd Aukrust har vært opptatt av, også en innføring i hvilke forskningsspørsmål Statistisk sentralbyrå har satt i fokus. Odd Aukrusts historie er derfor en viktig del av Statistisk sentralbyrås historie.

Statistisk sentralbyrå,
Oslo, 15. november 1993

Svein Longva

Forfatterens forord

Dette er ikke "memorarer" i den vanlige betydning av ordet. Det jeg har å fortelle, er historien om faglige problemer som har opptatt meg i løpet av livet, og om sosialøkonomer som har vært mine venner og medarbeidere. Tingene blir fortalt slik jeg opplevde dem. Vinklingen er personlig, tema-valget fragmentarisk. Resultatet er derfor ikke økonomisk historie, heller ikke en beretning om utviklingen i norsk sosialøkonomi. Men det kan vel hende at det jeg har å fortelle, kan kaste streiflys over økonomisk-politiske begivenheter i Norge særlig i de første etterkrigsår, og over norske sosialøkonomers medvirkning som premissgivere. En særlig interesse bør stoffet kanskje ha for dem som i fremtiden skal skrive norsk sosialøkonomisk historie og – mer spesielt – vurdere Statistisk sentralbyrås forskningsavdelings bidrag. Jeg har også hatt den baktanke med arbeidet at mine barnebarn, og deres barn etter dem, kanskje vil finne det interessant å ha på papiret en skildring av hva farfar var opptatt av.

Jeg har valgt å gi fulle referanser til arbeider som er omtalt i teksten. Arbeider som bare foreligger i manuskript, er arkivert i SSBs bibliotek.

Statistisk sentralbyrå,
Oslo, høsten 1993

Odd Aukrust

Innhold

Utdannelse	7
"Det må bli sosialøkonomi"	7
Studieår	8
Gjenreisingsårenes problemer og politikk	11
"Hva krigen kostet Norge"	11
Det økonomiske samordningsråd og "Stabiliseringslinjen"	12
Nasjonalregnskapet	15
Idéene tar form	15
Doktorgraden	17
Internasjonale kontakter	19
Forskningssjef i Statistisk sentralbyrå	23
Visjoner	23
Medarbeiderne	24
Arbeidsoppgavene	26
Personalledelse og administrasjon	27
"Rikskommentatoren"	28
Konjunkturovervåking og økonomisk rådgivning	31
Økonomisk utsyn	31
10-årsoversikten som det tok 10 år å lage	32
Fra Keynes-ianisme til monetarisme	33
Nasjonalbudsjettutvalget	34
Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene	37
Økonomisk vekst	41
Arven fra Domar og Harrod	41
"The Residual" eller "Den menneskelige faktor"	42
Inntrykk utenfra	43
Naturressurser og økonomi	47
Forurensningsproblemet	47
Ressurser og økonomisk vekst	48
Politisk engasjement	51
Synspunkter på jordbrukspolitikken	51
EF-striden: 1962 og 1972	53
Gjesteopptreden i oljedebatten	56
På sidespor	59
Navneregister	63

Utdannelse

“Det må bli sosialøkonomi”

Jeg var i min ungdom et såkalt lyst hode. “Bror min leste bøker frivillig”, skriver Kjell. Med foreldre som var innstilt på å betale hva en fullverdig utdanning kostet (det var ingen selvfølge den gang), og med en god artium i 1935 fra præceteristfabrikken Orkdal Lands gymnas, stod de fleste studieveier åpne.

Valget var ikke lett. Min far, landbruksskolebestyreren og Bondepartipolitikeren, hadde nok et håp om at jeg ville velge Norges Landbrukshøgskole. Medisinstudiet i Oslo og kjemiingeniørstudiet i Trondheim krevde toppkarakterer og lokket med høye inntekter for ferdige kandidater. Realfag måtte også overveies. Men ingen av disse studieretningene fristet. I ettertid er jeg spesielt glad for at jeg unngikk realstudiet; jeg har for lengst innsett at mine matematiske evner ikke holder hva min realartium i sin tid syntes å love.

Jus ble overveiet alvorlig. Faget har alltid interessert meg, og med brukbar skriftlig og muntlig formuleringsevne ville det kanskje ikke ha gått så galt. Men tilfeldigheter avgjorde valget for meg.

Det traff seg slik at far satt på Stortinget i perioden 1933-35. Som medlem av Univer-

sitets- og fagskolekomiteen fikk han til behandling “lov om økonomisk embedseksamen ved Universitetet i Oslo”. Proposisjonen om denne loven (St.prp. nr. 15 (1934)) leste jeg i påskeferien samme år. Dermed var mitt valg gjort. Siktemål og fagkrets for det nye studiet var rett i blinken for en gymnasiast med samfunnsengasjement og gryende politisk interesse.

Da jeg etter påskeferien dro tilbake til Orkdal for å fullføre nest siste skoleåret, var jeg fast bestemt på at det var sosialøkonom jeg skulle bli. “Det er elles ein til her på skulen som skal slå inn på den vegen, ein sosialist frå 4. klasse. Etter mitt råd har han skrive etter proposisjonen og vart vilt oppglødd for det”, forteller jeg kort etter i et brev til far. “Sosialisten” var Petter Jakob Bjerve. Etter hvert fikk vi også følge av en tredjemann fra skolen, Ole Arnstad, som var klassekamerat av meg og sambygding av Bjerve.

Forslaget til nyordning av det 2-årige statsøkonomiske studium i Oslo var opprinnelig fremmet av professorene Oskar Jæger og Ingvar Wedervang så tidlig som i desember 1930. De tenkte seg at det nye studium skulle ta 4-4½ år, og studiet burde, etter forslagsstillernes mening, føre fram til økonomisk embedseksamen.

Det skulle imidlertid gå flere år før forslaget kom fram for Stortinget. Grunnen var at nyordningen av studiet ville kreve utgifter, bl.a. ville det måtte opprettes et nytt professorat. Dette fant Kirkedepartementet ikke plass for på budsjettet før i 1934. Forslaget ble da fremmet omtrent som opprinnelig foreslått av de økonomiske professorer, men med ett unntak: Departementet mente at navnet på den nye eksamen inntil videre burde være "Økonomisk eksamen", fordi det "..... for tiden må sies å medføre vanskeligheter å gi anvisning på embeder, som den nye eksamen skulle gi enerett til....". Storkomiteen var uenig: "Det mest iøynefallende er vel direktørstillingen i Det Statistiske Centralbyrå. Men komiteen mener også at det er en rekke stillinger som der nu kreves juridisk utdanning, og som vil være likeså godt eller bedre tjent med den planlagte økonomiske utdanning". (Forh. O.t. 1934, s. 336.) Dette hadde Storkomiteen utvilsomt rett i, og "embedseksamen" ble det.

Også når det gjelder fagkretsen, viste Storkomiteen selvstendighet. Mest brudule skapte det at komiteen tok parti for outsideren Ewald Bosse i en strid som hadde pågått i flere år mellom Bosse og Det juridiske fakultet. Striden gjaldt faget "arbeidslære". Dette var Bosses oppfinnelse. Mens fakultetet ønsket at det nye professorat skulle være et generelt professorat i sosialøkonomi, tvang Stortinget igjennom at det skulle avverteres som et professorat "i de disipliner som knytter seg til begrepet arbeidslære". Saken endte med at en bedømmelseskomité med to norske og fem nordiske medlemmer krevet generell kompetanse i økonomikk i tillegg til eventuell spesialkompetanse. På dette grunnlag ble Bosse funnet helt inkompetent "likegyldig hvordan dets (professoratets) fagkrets blir nærmere avgrenset". Heller ikke den andre søkeren til stillingen, Thomas Sinding, slapp gjennom nåløyet.

"Bosse-saken" skapte da og senere mye bitterhet¹. Den var imidlertid stort sett avgjort før jeg begynte mine universitetsstudier. Såvidt jeg kan huske, møtte jeg personlig Bosse bare en eneste gang. Det var våren 1936, da jeg i min nyervervede egenskap av stud.oecon. ble invitert til å delta sammen med far i en middag som Bosse holdt for Universitets- og fagskolekomiteens medlemmer i sin villa på Voksenkollen. Jeg husker lite om hva som foregikk, bortsett fra at jeg var mektig imponert over å få maten servert på sølvtallerkener.

Et forslag fra Storkomiteen om at disiplinen "bedriftsøkonomi" burde utvides til å gjelde "... bedriftsøkonomi (herunder landbruksøkonomi) ..." førte til resultater. Jeg har mistanke om at tilføyelsen kom etter initiativ fra far. I hvert fall var han den eneste utenom saksordføreren som tok ordet i Stortingsdebatten. Han pekte på at de nye økonomer ofte ville komme i stillinger hvor de måtte behandle og avgjøre spørsmål "av vital betydning for bondenæringen". Da måtte de "med en viss innsikt [...] kunne tale med landbrukets menn om landbruksøkonomiske spørsmål". Faget måtte foreleses av en fagmann på området: "... Personlig skulle jeg tro, at det ville være en hensiktsmessig ordning, at den mann som foreleser landbruksøkonomien ved landbrukshøyskolen – professoren i driftslære – også foreleser de nødvendige timer landbruksøkonomi for de økonomisk studerende ved Universitetet". (Forh. Ot. 1934 s. 367)

Lite ante far at forelesningene om jordbrukspolitik et ti-år senere skulle komme til å bli holdt av hans sønn!

Studieår

Fra høsten 1935 kom undervisningen ved Universitetet i gang etter den nye studieordningen – uten arbeidslære. For mitt vedkommende gikk det tungt; overgangen fra

lekselesning til frie studier var vanskelig. Jeg tok til å tvile på egne evner. Selvtilliten fikk for alvor et knekk, da jeg etter stor innsats og med visse forhåpninger leverte min første øvelsesoppgave for professor Keilhau høsten 1937. Den ble belønnet med haud. Jeg husker fortsatt professor Keilhaus kommentar: "For meget parlando, for meget dans rundt problemene istedet for inn-trenging i dem". Nå var jeg overbevist om at jeg hørte til gruppen av skolelys som sluknet i ung alder.

Det gikk bedre etter hvert. Ved 1. avdelings eksamen våren 1938 oppnådde jeg en så bra karakter i rettsvitenskap at de juridiske studenter mente det måtte være noe galt med bruken av karakterskalaen. Kritikken gav seg da besvarelsen ("Om Grunnlovens §105") noe senere ble trykt i "Stud-jur".

Den nye økonomiske embedseksamen viste seg å innfri de forventninger som var stilt til den. Det ble uteksaminert kandidater som var godt rustet for de mange oppgaver som ventet da 2. verdenskrig sluttet. Professorene Frisch, Keilhau, Petersen og Wedervang og dosentene Sinding og Vogt var hver på sin måte fargerike personligheter som innprentet sine studenter at sosialøkonomens oppgave var å tjene sitt samfunn.

Personlig er jeg særlig takknemlig over å ha opplevd Frischs beste undervisningsår da "produksjonsteorien" og "Notater til grunnkurs" ble til. Av Frisch og Book V hos Marshall lærte jeg mikroteori. Makroteorien til-egnet jeg meg ved å lese Keynes.

Det var en usedvanlig flokk av ungdommer som omkring midten av 1930-årene søkte til det nye sosialøkonomiske studiet. På det første kullet av kandidater "etter ny ordning" var Chr. Sommerfelt, Kaare Varvin og Knut Getz Wold. I kullet fra 1940 befant seg Gunnar Bøe, Odd Gjelsvik, Truls Glesne og

Sten Sparre Nilson. Mitt eget kull fra 1941 talte blant andre Petter Jakob Bjerve, Helge Seip og Arne Solbraa. I 1943 fullførte Eivind Erichsen, Ole David Koht Norby, Stein Rossen og Frøystein Wedervang.

Andre rakk ikke å fullføre før Universitetet åpnet igjen etter krigen. Til disse hørte professoremnene Preben Munthe og Arnljot Strømme Svendsen (1946), Gerhard Stoltz (1947) og – noe senere – Fritz C. Holthe (1950). Alt dette var personer som jeg skulle komme til å samarbeide med ved mange anledninger senere i livet. Mange av dem ble også mine beste venner.

1. En kort omtale av "Bosse-saken" er gitt i Bergh og Hanisch: "Vitenskap og politikk", Oslo 1984, s. 154. Bosses versjon av striden med Universitetet finnes i boken: "Tilstanden ved Universitetet", en dokument-samling som Bosse lot trykke i 1937 "tilegnet Stortin-get ved dets Universitets- og fagskolekomite".

Gjenreisingsårenes problemer og politikk

“Hva krigen kostet Norge”

De økonomiske kandidater fra krigsårene fant seg lett noe å gjøre. Den Sosialøkonomiske innsikt vi satt inne med, var det ganske visst ingen spesiell etterspørsel etter; jeg for min del fikk således avslag da jeg gjennom Jon Sundby tilbød mine tjenester til landbrukets organisasjoner. De fleste av oss havnet derfor i kriseadministrasjonen. Jeg ble funnet (av NS) “politisk uakseptabel” for en stilling hos Thagaard i Prisdirektoratet og havnet til slutt – som mange andre av mine studiekamerater – i Forsyningsdepartementet. Min plass ble i Direktoratet for proviantering og rasjonering med rasjonering av smør og margarin som arbeidsområde. Direktoratets sjef var Nikolai Schei. Han viste seg å være medlem av hjemmefrontens ledelse, noe jeg selvsagt ikke ante, men det kom til å bli til stor hjelp for meg senere.

Som økonomer flest var jeg opptatt av hvilke virkninger krigen ville få for norsk økonomi, og hva som ville komme etterpå. En sykepermisjon etter et gulsottangrep ble brukt til å skrive et foredrag med tittelen “Norge ved overgangen til fredsøkonomi”. Det var opprinnelsen til “Hva krigen kostet Norge”. Originalmanuskriptet er datert “Alvdal, mai 1942” og er senere trykt i “Økonomisk forskning og debatt. Utvalgte

artikler 1942-1989”. Sosiale og økonomiske studier 75 (i det følgende omtalt som SØS 75). Ikke alt som står der er jeg like stolt over når jeg leser det idag. Noen forvirrede tanker på slutten av foredraget om konsekvensene av den tyske forskuddskonto i Norges Bank bør vel helst tas som uttrykk for hvor vanskelig det den gang var, selv for presumptivt bra økonomer, å gjennomskue hva som var på gang.

Foredraget var opprinnelig beregnet på en gruppe studiekamerater som pleide å møtes til foredragskvelder en gang i måneden eller så. Tanken om å bygge ut foredraget til en liten bok klar til trykning ved krigsslutt, lå nær. Til det ville jeg gjerne ha en samarbeidspartner. Valget falt på Petter Jakob Bjerve, som var den sterkeste teoretikeren på kullet – han var ikke for ingen ting allerede i studietiden mistenkt for “å studere til professor”. Valget av samarbeidspartner kom jeg aldri til å angre på. Bjerve sørget hurtig for å bringe orden i økosirken.

“Hva krigen kostet Norge” viste seg å bli et større arbeid enn vi hadde tenkt oss. Sidetallet ble det tredobbelte av opprinnelig planlagt. Verre var det at hele manuskriptet måtte skrives om flere ganger etter hvert som krigen trakk i langdrag og nytt materi-

ale kom til. Mye av skrivearbeidet måtte skje i kontortiden, og våre sjefer måtte selv sagt orienteres om hva vi holdt på med. Schei gjorde ingen vanskeligheter. Tvert om. Han gav meg uten videre lov til å bruke halvparten av min tid på boka: "Hvis noen spør hva du holder på med, så si at du arbeider for meg". I tillegg skaffet han meg adgang til materiale som jeg ikke kunne skaffe selv, bl.a. sendte han meg til handelsdirektør Prebensen som forsynte oss med hemmelige data om clearing-handelen med Tyskland og Italia.

Da krigen sluttet 8. mai 1945, var en siste omarbeiding av manuskriptet nettopp avsluttet. Fire kapitler stod i sats, resten var trykkeklart. Det var en stor skuffelse at forlaget likevel ikke greide å få boka ut før 17. september, en uke etter at "saneringen" og "seddelombytingen" hadde funnet sted. Forsinkelsen reduserte nok salgsmulighetene for boka sterkt, fordi mye av uvissheten om hvordan det stod til med økonomien og hva som skulle skje, nå var utløst. Forlaget hadde i sin optimisme trykt et opplag på 8 000 eksemplarer. Av disse ble noe over 3 000 solgt; resten gikk, om jeg minnes rett, til et godt formål som gevinster under "H-7-lotteriet" til inntekt for Nasjonalhjelpen.

Her er ikke stedet til å vurdere "Hva krigen kostet Norge" kom til å bety for norsk økonomisk politikk. For meg, som var ukjent og ennå ikke fylt 30 år, åpnet imidlertid boka spennende muligheter.

I slutten av august 1945 ble det etter initiativ av Statsministeren oppnevnt en "Opplysningskomité for gjenreisningsarbeidet". Der ble jeg etter Scheis forslag plassert som Forsyningsdepartementets representant, de skulle ha "en skrivefør mann". For første gang kom jeg nå i kontakt med Einar Gerhardsen under et møte om saken på hans kontor 22. august. Jeg har i behold en dagbok som jeg førte i 1945¹. Mitt notat om

møtet slutter slik: "Av Gerhardsen fikk jeg det aller beste inntrykk". Jeg har ikke forandret mening senere.

Den nye komiteen bidro til folkeopplysningen ved å sende ut ni småskrifter under felles tittelen "Norske gjenreisningsproblemer 1946". Jeg var forfatter av publikasjon nr. 1: "Norges økonomiske stilling etter krigs- og okkupasjonsårene". Skriftene var bl.a. beregnet på studieringer, derfor føyde jeg spørsmål til hvert avsnitt for å stimulere til selvtenkning. Spørsmål 34, i avsnittet om valutakontroll og innførselsregulering, sier mye om hvordan det stod til i kongeriket. Det lød slik: "Alminnelige reisende får nå ikke med seg ett øre når de drar til Sverige. Hva mener du om dette?"

Troen på at opplysningsarbeid kunne være nyttig, må ha vært sterk. I årene 1948-49 var jeg medlem av "Centralkomiteen for økt arbeidseffektivitet". Denne gang ble det ikke skrevet småskrifter, men under sterk publisitet avvirket en serie av offentlige foredrag som senere ble trykt. Jeg bidrog 9. april 1948 med "Hva er stabiliseringslinjen?"

Det økonomiske samordningsråd og "Stabiliseringslinjen"

Omtrent samtidig med oppnevningen i Opplysningskomiteen begynte jeg i en stilling som konsulent i Det økonomiske samordningsråd. Samordningsrådet var oppnevnt 27. juli 1945 med Arne Skaug som formann og Erik Brofoss som nestformann. Skaug kjente jeg godt fra studietiden, men Brofoss var ukjent for meg. Jeg hilste på ham første gang 20. august. Førsteintrykket var nok ikke bare godt. I dagboka skriver jeg nemlig: "Vi snakket sammen et kvarters tid, vesentlig om saneringstiltakene. Brofoss virket litt usympatisk på meg. Skarp i utfallene mot andre (bl.a. Erling P.) og meget selvbevisst. Antakelig en politisk streber – jeg faller for fristelsen

til å sammenligne ham med ....” (navn skal ikke nevnes her). Min vurdering av Brofoss kom jeg fort til å forandre. Han kunne være skarp, javisst. Men hans dyktighet, også som økonom, gjorde inntrykk. Jeg oppdaget fort at oppholdet i England under krigen hadde gjort ham fullt fortrolig med Keynes. Enda mer imponert ble jeg etter hvert over hans iderikdom og evne til å se ting fra nye sider. Det er neppe noen stor overdrivelse å si at av nye synspunkter og argumenter som i årenes løp har vært kastet inn i den hjemlige økonomiske debatten, har Brofoss personlig vært far for kanskje halvparten.

På ettersommeren 1945 var spørsmålet om nye lønnsavtaler sentralt. Megling var oppgitt, og etter regler fastsatt under krigen skulle da størrelsen av lønnstilleggene fastsettes ved Lønnsnemnd. På anmodning av Sosialministeren skulle Samordningsrådet avgi uttalelse. Behandlingen i Samordningsrådet fant sted noen dager etter at jeg den 27. august hadde tiltrådt min nye stilling. Mitt første oppdrag ble å lage utkast til uttalelse. Nå kom erfaringene fra arbeidet med “Hva krigen kostet Norge” til nytte. Etter å ha diskutert disposisjonen med Skaug og Brofoss og etter å ha overvært diskusjonene i Rådet 30. august, utarbeidet jeg til møtet 3. september dels et PM med bakgrunnsstoff², dels et forslag til uttalelse (gjengitt i SØS 75). Punkt 1 i samordningsrådets uttalelse foreslo jeg formulert slik: “Regjeringen gir snarest mulig, og før Lønnsnemndas avgjørelse faller, offisielt uttrykk for at den inntil forholdene er mer avklart har til hensikt å søke levekostnadsnivået stabilisert på den høyde det har i dag”. Den uttalelsen som Samordningsrådet til slutt vedtok, fulgte i hovedtrekk mitt utkast, men selvsagt med visse redaksjonelle endringer. Tilrådingen om å stabilisere levekostnadsnivået “på den høyde det har i dag” ble imidlertid beholdt uforandret. Regjeringen fulgte opp, og dermed var grunn-

laget lagt for den strategiske hovedlinje som ble fulgt fram til 1949 og som fikk navnet “Stabiliseringslinjen”.

Da Samordningsrådet uttalte seg om lønns-spørsmålet, gikk det stilltiende ut fra at valutakursene ikke skulle endres. Imidlertid var det da alt nedsatt en Valutakomiteé med Wedervang som formann og bl.a. Frisch, Keilhau og Bjerve som medlemmer. Denne komité avga en enstemmig innstilling om en pundkurs på 24. Det vakte nokså stor forskrekkelse. Finansminister Jahn sendte innstillingen til Samordningsrådet til uttalelse. Det ble holdt flere møter om saken, bl.a. et siste møte 10. oktober hvor også flere av Valutakomiteéens medlemmer samt direktør Rygg var tilstede. “Debatten var frisk”, heter det i et dagboknotat. Personlig fant jeg det vanskelig å se hva som var rett. Dagboka forteller at i mitt siste utkast til uttalelse fra Samordningsrådet formulerte jeg tvilsspørsmålene slik: “På grunnlag av foranstående er Rådet enstemmig om å tilråde at de prisstigningstendenser som blir følgen av en eventuell heving av valutakursene blir motvirket av subsidier med det mål å holde levekostnadene stabile. Rådet er videre enstemmig om å tilrå at valutakursene straks fastsettes på det nivå som en mener landet vil være mest tjent med å ha når noen tid er gått. Derimot er meningen delte når det gjelder selve valutakursnivået. Uenigheten skyldes i alt vesentlig dels usikkerheten omkring de faktiske prisforhold på verdensmarkedet og den framtidige lønnsutvikling ute, dels en forskjellig avveining av fordelene ved høye valutakurser mot ulempene ved et stort underskudd på statsbudsjettet”. Jeg fortsatte med å notere som min personlige oppfatning at en pundkurs på ca. 22 ville være riktig, alt tatt i betraktning. Slik gikk det ikke.

Et flertall av Samordningsrådets medlemmer gikk inn for en pundkurs på 20. Dette ble også Regjeringens avgjørelse. Dermed

var valget av “Stabiliseringslinjen” definitivt bekreftet.

Jeg var blandt dem som i starten gav stabiliseringslinjen full støtte. Men forsiktig tvil meldte seg etter hvert. Det internasjonale prisfall som alle regnet med, lot vente på seg. Større og større subsidiebeløp ble nødvendige for å holde levekostnadene stabile. Ulempene meldte seg i form av en urasjonell prisstruktur og et anstrengt statsbudsjett.

Min uro om kursen vi fulgte, luftet jeg første gang i et udatert manuskript fra sommeren eller høsten 1946: “Økonomisk politikk - er alt som det bør være?” (gjengitt i SØS 75). Jeg mente det var “på høy tid at økonomene tar en prinsippdiskusjon om kursen vi følger”. Om nødvendig måtte økonomene “øve all den innflytelse vi kan for å få kursen lagt om, og vi må begrense våre lojalitetsfølelser overfor regjeringen og si fra offentlig at det er fare på ferde”. Slike tanker kunne ikke en tjenestemann tenke høyt. Manuskriptet er merket “strengt fortrolig” og ble gitt en svært begrenset sirkulasjon. Noe mer hendte foreløpig ikke.

I juni 1948 fikk Trygve Haavelmo, Otto Chr. Hiorth og jeg i oppdrag av finansministeren (Brofoss) og Samordningsrådets formann (Klaus Sunnanå) å lage en utredning om stabiliseringspolitikken. Sekretariatet i Samordningsrådet skulle hjelpe til. Resultatet ble et stensilert dokument “PM om stabiliseringspolitikken” som forelå i utkast 10. juli og som i endelig form er datert 8. november 1948. Også dette dokument ble stemplet “fortrolig”, vesentlig fordi oppdragsgiverne mente det ville bli misbrukt i den partipolitiske debatten. Ikke en gang medlemmene av Samordningsrådet fikk se det. Men tankeinnholdet i dokumentet var viktig. Det ble vedtatt å gjøre det kjent i en “avpolitisert” og forkortet utgave som skulle gå i mitt navn: “Stabiliseringslinjen i

søkelyset”. Artikkelen ble offentliggjort samme høst³.

Det skulle imidlertid vare helt til høsten 1949, før stabiliseringslinjen ble oppgitt. Den umiddelbare foranledning var at Norge i september valgte å følge pundet da Storbritannia devaluerte overfor dollar.

Men på det tidspunkt var jeg for lengst ute av Samordningsrådets sekretariat og hadde overtatt nye oppgaver i Statistisk sentralbyrå hvor Arne Skaug hadde overtatt som sjef. Den økonomiske politikk fulgte jeg fra nå av mest som observatør og kommentator.

1. “Dagbok fra 1945”. Et utdrag er gjengitt i “Mennesker og modeller”. Artikkelsamling tilegnet Per Sevaldson på hans 70-årsdag. Sosiale og økonomiske studier 78 (SØS 78).
2. “Om lønsspørsmålet og landets økonomiske stilling. Utredning av 3. september 1945 fra Det økonomiske samordningsråds sekretariat”. Bilag 3. (til Rådets årsmelding 19.?)
3. Tidsskriftet “Kontakt”. Årg. 2 nr. 9. Gjenopptrykk i SØS 75.

Nasjonalregnskapet

Idéene tar form

Som direktør i Statistisk sentralbyrå vendte Arne Skaug tilbake til den arbeidsplass hvor han hadde arbeidet som sekretær fra 1930 til krigen brøt ut. Hans tid i sjefstolen varte ikke lenge, og var i tillegg preget av lange fravær med oppdrag for regjeringen. Etter at Marshallplanen ble lansert i 1947, oppholdt han seg mye i Paris. Med sin omgjengelighet og faglige dyktighet ble han en suksessrik forhandler for Norge i drakampen om Marshallmilliardene, og dermed kanskje Norges viktigste “eksportnæring”. I sin senere karriere følte Skaug alltid varmt for sin gamle arbeidsplass. Et håndfast bevis er det legat, opprettet etter hans død, som bærer hans og hans hustrus navn og som SSBs funksjonærer skal nyte godt av.

Samtidig med at Skaug overtok som direktør, ble SSB styrket ved at tallet på kontorer ble økt, fra fire til ti. Ett av de nye kontorer var et “forskningskontor” med en byråsjefstilling som jeg søkte og fikk. Oppdraget for forskningskontoret var å lage et nytt nasjonalregnskap for Norge. Staben jeg fikk til hjelp, var beskjeden: to sosialøkonomer rett fra eksamensbordet (Jahn Halvorsen og Hans Th. Pedersen) og min tidligere assistent fra Forsyningsdepartementet (Ingebjørg Vestøl) som regne- og skrivehjelp. Det var ikke bedre stilt med lokaler: Det nye

kontoret fikk seg tildelt to rom i 7. etasje mot Dronningensgt. De to sekretærene delte det minste, mens byråsjefen og assistenten opprettet kontorfellesskap på det største. Så kummerlige kunne byråkratenes kår være. Men det gikk. Om medarbeiderstaben var liten, var kvaliteten til gjengjeld god. Jahn Halvorsen endte sin karriere som norsk ambassadør i Brussel og Paris, Hans Th. Pedersen som betrodd nasjonalregnskapsekspert innenfor FN-systemet. Ingebjørg Vestøl (senere gift Gade) avla eksamen som stortingsstenograf og ble min betrodde personlige sekretær helt til hun måtte slutte på grunn av sykdom mange år senere.

Det å skulle stille opp et nytt nasjonalregnskap var en krevende jobb for tre økonomer som alle var helt uten erfaring på feltet. Det hjalp at vi like etter ansettelsen ble sendt på en tre ukers studiereise til Danmark og England. Selv var jeg innom Nederland som snarest på hjemturen, først og fremst med det oppdrag å rapportere til Finansdepartementet om hvordan nasjonalbudsjettarbeidet var organisert i Nederland¹, men det ble også høve til samtaler med de ansvarlige for nasjonalregnskapet. Studieturen er skildret i detalj av Petter Jakob Bjerve, som den gang i egenskap av ansvarlig for nasjonalbudsjettarbeidet i Finansdepartementet

både hadde tatt initiativet til turen og selv var med på den².

Studieturen gav oss en god start for det arbeidet vi nå skulle ta fatt på. I Danmark fikk vi se hva som kunne oppnås ved å bygge nasjonalregnskapet opp “fra varesiden”, dvs. følge varene fra produsent/importør og fram til endelig bruker (“commodity flow approach”). Nederland gjorde bruk av samme teknikk. I England studerte vi i detalj et forslag til nasjonalregnskapssystem utarbeidet for League of Nations av Richard Stone. Grunnidéen i Stones opplegg var å følge og registrere alle betalingsstrømmer (pengestrømmer) mellom institusjonelt definerte sektorer (“payment flow approach”). Felles for de to metoder var at de begge kunne gi anslag for nasjonalinntekten og andre totalstørrelser, men de ville gi ulike typer av mer detaljert informasjon. Det var også tydelig at de stilte ulike krav til primærstatistikken.

Oppgaven måtte nå bli å forene det beste i det vi hadde lært ute med den arv vi kunne bygge på hjemme. I praksis ville det si det teoretiske nybrottsarbeid som gjennom mange år var gjort ved Universitetet av Ragnar Frisch og andre og som bl.a. hadde resultert i Økosirkssystemet, men det var også ting å lære av tallarbeid gjort i Statistisk sentralbyrå under krigen. Det norske arvegodset er beskrevet i detalj av Bjerve². Vi kjente også til Wassily Leontiefs arbeider om input-output analyse. Det internasjonale samarbeidet med sikte på standardisering av begreper o.l. var ennå ikke kommet igang, så der var det foreløpig ingen ting å hente.

Det tok tid for en uerfaren økonom å komme fram til brukbar syntese av de idéer som forelå. En vanskelighet med økosirkssystemet var at det postulerte kongruens mellom “realsirkulasjonen” og “finanssirkulasjonen”: Hvordan skulle vi konkret

forestille oss en realøkonomisk motstrøm til skatter betalt fra den private sektor til det offentlige? Problemet med Stone var hans transaksjonsbegrep (“payables”): Hva er det nasjonalregnskapet skal måle, “betalinger” eller “det som blir betalt”? Og hva med “imputed payments”? Det skulle vare helt til høsten 1948 før jeg begynte å få tak på stoffet. I et privatbrev fra oktober³ skrev jeg: “Jeg tror nå jeg har funnet fram til noe som jeg kanskje kan bli tilfreds med ..... Kontoplanen må ta hensyn til de grunnleggende sondringer mellom a) finans og real b) unilaterale og bilaterale strømmer, c) “current” og “capital” transaksjoner. Videre: “Imputations” er av det onde, det må komme klart fram at vi ofte har realstrømmer som ikke motsvares av finansielle og omvendt. Endelig må kontosystemet standardiseres (samme konti - og færrest mulige - for alle sektorer) ....”. Disse ideer ble utviklet videre i et seminarforedrag holdt under et opphold ved London School of Economics våren 1949; foredraget ble senere omdelt som “contributed paper” - og forbigått i taushet - ved det første møte i IARIW (International Association for Research in Income and Wealth) i Cambridge, England, samme høst. Det ble senere trykt i Review of Economic Studies⁴. Den endelige avklaring kom med mitt doktorarbeid noen år senere⁵.

Først nå kunne vi definitivt fastlegge den kontoplan som vårt nye nasjonalregnskap skulle bygge på. Den ble en blanding av Frisch, Stone og Leontief, med innslag av egen tenkning. Om arven fra Frisch sies det: “Vi har overtatt det sett av grunnleggende definisjonslikninger som økosirkssystemet representerer med visse modifikasjoner og utbygginger, som henger sammen med den sterke spesifiseringen i nasjonalregnskapet og med at vi har oppgitt konstruksjonen om fullstendig kongruens mellom real- og finanssirkulasjonen .... Vi har overtatt de grunnleggende sondringer mel-

lom realøkonomi og finansøkonomi og mellom oppgjørsbetingede og ikke-oppgjørsbetingede transaksjoner og forestillingen om at de forskjellige poster i nasjonalregnskapet kan oppfattes som klasser av real- og/eller finansobjekter ..... (s. 30)⁵.

Om Stones innflytelse heter det (s. 34): "... For opplegget av det norske nasjonalregnskap har Stones arbeider kanskje gitt like betydningsfulle impulser som Frischs ....". Særlig framheves: "..... Vi har overtatt Stones fundamentale tanke om at den økonomiske virksomhet i et samfunn kan beskrives som transaksjoner innenfor og mellom et antall sektorer i et kontosystem, konstruert slik at det impliserer informasjon om de nasjonale totalstørrelser ....". Men Stones idéer er ikke overtatt ukritisk: Transaksjonsbegrepet i det norske nasjonalregnskapet er et helt annet enn hos Stone, sontringen mellom realøkonomi og finansøkonomi er stilt sterkere i forgrunnen, og Stones definisjonsrelasjoner er i stor utstrekning erstattet med relasjonene i økosirkuleringssystemet. Konteringsregler og definisjoner av de nasjonale totalstørrelser "..... blir gjort avhengig av noen fundamentale begreper og distinksjoner, som kan fastlegges aksiomatisk ....". Selvstendigheten i forhold til anglo-amerikansk tenkning (og til Frisch) er tydelig i et fint lite arbeid fra 1948⁶.

Innflytelsen fra Leontief beskrives slik: "..... Det Leontief forsøker å gi, er [altså] et bilde av realsirkulasjonen i samfunnet med abstraksjon fra den finansielle. Dette er det motsatte utgangspunkt av Stones. Den tanke melder seg da naturlig at det bør være mulig å forene dem i et system, uten – som Frisch gjør – å postulere fullstendig kongruens mellom real- og finanssirkulasjon ...." (s. 35).

Etter at kontoplanen var endelig fastlagt, kom det fart i regnearbeidet. Det ble ledet

av Otto Chr. Hiorth som i mange år var min høyre hånd og en sann trollmann med tall. NOS-publikasjonen "Nasjonalregnskap 1930-1939 og 1946-1951" forelå trykt i januar 1953, vel seks år etter at arbeidet tok til. På det tidspunkt hadde jeg tiltrådt en stilling som dosent i sosialøkonomi ved NLH. Men samtidig fortsatte jeg i en delstilling i SSB for å se publikasjonen vel gjennom trykken.

Doktorgraden

En tanke lå nær: Kunne det nye norske nasjonalregnskapet gjøre nytte som doktorarbeid? Ja, signaliserte Frisch, men da måtte det empiriske arbeid forankres i en teoretisk studie, og de to arbeider måtte framstå som et samlet hele. Universitetets regler var den gang slik at et bind nr. 2 måtte foreligge senest ett år etter at bind nr. 1 var offentliggjort, men det ville holde om arbeidet forelå i manuskript før fristen løp ut. Jeg hadde altså ett år på meg. Det ble en kamp med tiden – og med migrenen som periodevis kunne være virkelig lei. (Jeg minnes at jeg en natt under innspurten tok drosje fram og tilbake til Oslo legevakt for å få satt en sprøyte Gynergen i håp om å redde neste arbeidsdag!). Det holdt med et skrik. "Nasjonalregnskap. Teoretiske prinsipper" ble innlevert til Det juridiske fakultet i fem maskinskrevne eksemplarer ved personlig besøk på fakultetets sekretariat kl. 14.45 den 17. januar 1954, bare minutter før fristen løp ut.

Arbeidet presenterte seg beskjedent som "... en [mer] systematisk redegjørelse for de teoretiske prinsipper som [det norske] nasjonalregnskapet bygger på ...", men gjorde samtidig krav på å være et bidrag til nasjonalregnskapets teori i form av "... en ny gjennomtenkning og ...systematisering av nasjonalregnskapsteoriens prinsipper ..." (s. 13-14). Boken drøftet de viktigste problemer som det må tas standpunkt til når et hensiktsmessig nasjonalregnskap

skal stilles opp: Klassifisering, vurdering, observasjon, presentasjon. Intet av dette var særlig merkelig.

Men boken inneholdt i tillegg: "Forsøk på en aksiomatisk behandling av klassifikasjons- og vurderingsproblemet", et tillegg som - hva en ellers kan si om det - i hvert fall var originalt. Her prøvde jeg, inspirert av Frisch, å gi nasjonalregnskapets begrepsapparat en aksiomatisk forankring. Jobben viste seg å bli mer krevende enn jeg drømte om i starten: Jeg trengte hele tjue aksiomer for å etablere noe som i beste fall kunne sies å være skjelettet av et nasjonalregnskapssystem. Ikke nok med det: Det formelle apparat med symboler, aksiomer og setninger (som Fritz C. Holte gav gode råd om i innspurten) ble temmelig uhåndterlig. En kunne spørre om det hele hadde vært bryet verdt. Svaret var nok ja. Den formelle eksersisen resulterte i ny innsikt, og en anmelder sa om arbeidet at det "... throw a new light upon the logical processes involved in the construction of accounts ..." (*Economica*, May 1957). Doktorarbeidet var skrevet på norsk og derfor nærmest utilgjengelig for et internasjonalt publikum. Det hjalp noe at et sammendrag på engelsk av aksiomatikken ble lagt fram på et IARIW-møte i 1965⁷. Tross dette må det innrømmes at tanken på å fastlegge nasjonalregnskapsbegrepene aksiomatisk ikke har fått noen overveldende oppfølging i verdenslitteraturen. (Jeg kjenner bare et eksempel, nemlig en fransk lærebok utgitt noen år senere.)⁸

Disputasen fant sted høsten 1956 midt under Suez-krisen og mens Sovjetunionen var i ferd med å rykke inn i Ungarn. Under slike forhold var det vanskelig å konsentrere seg om å få ferdig prøveforelesning over oppgitt emne ("Investeringenes effekt på nasjonalproduktet"). Formiddagene på kontoret gikk greit. Men ettermiddagene og kveldene ble det for fristende å tilbringe

hjemme med radioen innstilt på Wien, som sendte løpende nyheter om den tragiske utvikling i nabolandet.

Jeg var klart preget av nervøsitet, fortelles det, da jeg iført kjole og hvitt inntok doktorandens kateter i Universitetets gamle festsal. Men Ragnar Frisch og Johan Vogt viste seg å være vennligsinnede opponenter som ikke var ute etter å ta meg, og som neppe hadde lagt mye arbeid i forberedelsene. Frisch gjorde et nummer av måten som beregningsresultatene var publisert på. Der hvor jeg hadde brukt tidsserier i tabellform, mente Frisch at krysstabeller ville gi bedre oversikt. Dette i og for seg lite viktige spørsmål oppholdt vi oss lenge ved. Til sist utbrøt Frisch, lett oppgitt: "Men kjære Aukrust, da kunne vi jo like godt skrive hvert tall på en lapp og legge alle lappene i en hatt!". Svaret datt ut av meg: "Vi er i Statistisk sentralbyrå akkurat nå i ferd med å legge nasjonalregnskapet over på hullkort, og det betyr nettopp ett tall på hvert kort!" Den ikke sakkyndige forsamling mente nok at opponenter nå var satt kraftig til veggs og svarte med spontan applaus. Å få latteren mot seg likte Frisch, forståelig nok, ytterst dårlig. Jeg kunne ha bitt tungen av meg. Jeg *burde* ha sagt omtrent dette: "Jeg ber på forhånd den ærede opponenter om unnskyldning, og jeg er klar over at det jeg nå kommer til å si, ikke er et akademisk argument. Men jeg kan ikke holde tilbake den bemerkning at Statistisk sentralbyrå .... osv." Hadde jeg turnert poenget slik, ville Frisch, med den humoristiske sans han så uomtvistelig hadde, ha ledd med.

Under doktormiddagen om kvelden konstaterte jeg med sønnlig stolthet at min 70-åriges fars respekt for lærdom og autoriteter ikke hindret ham i å holde dagens beste bordtale. Etter middagen havnet 6-8 av gjestene til nachspiel på Midtåsen på Ljan, blant dem Arne Skaug som var fungerende utenriksminister og på grunn av den spente

internasjonale situasjon til enhver tid måtte holde UD underrettet om hvor han var. Det hindret ham imidlertid ikke i å gi oss andre en overbevisende demonstrasjon av sin berømte evne til å holde ut i lystig lag: Da klokken passerte 5 på morgenkysten, var doktoranden utslitt og måtte gi en av gjestene (Arne Solbraa) et diskret vink om å ta initiativ til oppbrudd.

To dager senere mottok jeg det første brev med "Doctor philos" utenpå konvolutten. Det var regningen for doktormiddagen fra "Biltmore" selskapslokaler.

Internasjonale kontakter

I mellomtiden skjedde det ting ute i verden. Høsten 1949 ble "OEEC National Accounts Research Unit" etablert i Cambridge, England, med Stone som sjef. Oppdraget var å etablere et "simplified system" som skulle resultere i sammenlignbare nasjonalregnskaps tall for medlemslandene i OEEC til bruk ved fordelingen av Marshall-hjelpen. Jeg var en av de første som ble tilsatt ved forskningsenheten. Samtidig med meg begynte professor Jean Marczewski fra Frankrike og, litt senere på høsten, bl.a. Derymacher fra Belgia og Kurt Hansen fra Danmark. Ingen av disse (kanskje med unntak av Hansen) hadde erfaring med nasjonalregnskapsarbeid tidligere. Marczewski viste tendenser til å gå i surr i økosirken. Men han var arbeidssom, lydhør for kritikk, og produserte i løpet av høsten det ene reviderte utkast etter det andre. Selv utarbeidet jeg et forslag til Kontosystem basert på Frischs og egne sterkt realøkonomisk betonte idéer⁹.

Da november måned kom, dukket Milton Gilbert opp på dagsbesøk fra Paris. Gilbert var sjef for den avdeling ved OEEC som var Stones oppdragsgiver. Han var amerikaner, tidligere sjef for det amerikanske nasjonalregnskap og en venn av Stone fra samarbeid under krigen. Nå skulle et forslag til

"Simplified System" vedtas. Det ble et underlig møte. Alle forslag som Marczewski og jeg hadde laget i løpet av høsten, ble lagt til side. I stedet ble vi sittende som tau-se vitner til at Stone og Gilbert, nærmest over bordet, vedtok en karikatur av et nasjonalregnskap hvor rente- og fortjenestestrømmer ble beskrevet i stor detalj, mens realøkonomien var behandlet ytterst summarisk. Dette kunne umulig være hva OEEC-landene trengte nå under gjenoppbyggingen.

Da forslaget ble lagt fram på et møte med representanter for medlemslandene i OEEC i Paris året etter, gikk de skandinaviske representanter (Kjeld Bjerke fra Danmark, Ingvar Ohlsson fra Sverige og jeg) inn for at systemet måtte gis en langt mer realøkonomisk orientering. Vi hadde lite hell med oss; en grunn var kanskje at våre språkkunnskaper ikke strakk til for å formidle idéer som nok var elementære for tidligere elever av Frisch og Lindahl, men nye og uvante for folk opplært i den anglo-amerikanske tradisjon. Løsningen ble til slutt et kompromiss, kjennetegnet ved at det foreslåtte kontosystem ble supplert med et sett av fornuftige "standardized tables" som skandinavene uten vanskelighet kunne leve med. Resultatet ble publisert i 1952 som OEECs Standardized System of National Accounts". OEECs system ble fulgt av et nesten identisk system "Standardized national accounts" (SNA) vedtatt av FN i 1954 til bruk internasjonalt.

Da de internasjonale anbefalinger så dagens lys, hadde de nordiske land for lengst etablert sine egne nasjonalregnskapssystemer som de mente var klart bedre. Å legge om kom ikke på tale. Tvert om fremstod Bjerke, Ohlsson og jeg utover i 1950-årene som skarpe kritikere av FN-systemet i dets daværende form, og som talsmenn for at en revisjon før eller senere ville være nødvendig. Denne revisjon kom på 1960-tallet i

form av “SNA revidert” (1968) etter langvarig forarbeid, bl.a. i en ekspertkomité med Stone som formann og hvor jeg var medlem.

Sir Richard Stone er i det hele tatt kanskje den økonom utenom Norges grenser som jeg i årenes løp har hatt mest kontakt med. Første gang jeg traff ham, var under studieturen til London i 1946, annen gang da han gjesteforeleste i Oslo noen måneder senere og var gjest en kveld i vårt den gang spartanske hjem (tre små soverom i en villa på Ljan), tredje gang under et opphold ved London School of Economics våren 1949. Vi kjente hverandre således godt da jeg ble engasjert til å delta i hans arbeid med “Simplified System” høsten 1949. En episode fra denne tiden satte et øyeblikk vennskapet på prøve: En dag i oktober innløp nemlig et kritisk telegram fra Frisch til Stone (“I urge upon you ...”) og noe senere et like kritisk stensil-memo (“Attempts at classification of certain national income concepts”, 8.10.1949). Bakgrunnen var at jeg under et besøk i Oslo kort tid i forveien nok hadde nevnt for Frisch de problemer jeg hadde med å få Stone til å annanne den rette tro; med typisk engasjement følte Frisch seg nå kallet til – ubedt – å gripe belærende inn. Initiativet ble ikke satt pris på av Stone, og dette ble meddelt meg med klare ord.

Episoden satte ikke varige spor. Senere har Stone og jeg møtt hverandre ofte og - tror jeg - utviklet en følelse av gjensidig respekt. *Han* bidro med en artikkel til det festskrift jeg fikk til 60-årsdagen. *Min* tributt til Stone som “the leading authority in the field of national accounts during the 1950s and 1960s” er uttrykt i en artikkel da han hadde fått Nobel-prisen¹⁰ og i vurderinger gitt til Nobelpriskomiteén forut for tildelingen¹¹. Noe egentlig vennskap vokste likevel aldri fram mellom Stone og meg. Hans vesen innbød ikke til den slags. Han virket reser-

vert, gav inntrykk av å ha få interesser ut over de faglige - dog med reservasjon for en velutviklet sans for god mat og drikke, slik det var å vente av en etterfølger av lord Keynes som kjellermester ved Kings College, Cambridge. Jeg har i levende erindring et besøk ved trestjernerrestauranten “Auberge du Père Bise” i Haut-Savoie en weekend på 1960-tallet under et to uker langt møte i Palais des Nations.

1950 og 1960-årene var en periode da det i innviede kretser spøkefullt ble sagt: “Do the national accounts and see the world!” Nasjonalregnskap var blitt et motetema. Metodespørsmål ble diskutert i møter ved FN i Geneve og OEEC i Paris, og i regi av IARIW (International Association for Research in Income and Wealth) ved stadig skiftende lokaliteter i Europa. Eksperter med den riktige erfaring var etterspurte rådgivere av land som ikke hadde fått sine systemer i orden. Mye av det jeg skrev om nasjonalregnskap i disse årene var bidrag til møter holdt rundt omkring i verden^{12, 13, 14, 15, 16, 17, 18}; som oftest var det leilighetsarbeider uten varig verdi.

For meg personlig var virksomheten i IARIW i årenes løp særlig viktig. Jeg var styremedlem i foreningen fra 1959 til 1967 og president 1963-1965. Da foreningen i 1966 fikk sitt eget tidsskrift (Review of Income and Wealth), tok jeg på meg jobben som redaktør med Per Sevaldson som assistent. Så lenge denne ordningen varte (ut 1971), ble tidsskriftet redigert fra Statistisk sentralbyrå.

Den internasjonale møtevirksomheten gav nyttige faglige lærdommer og - like viktig - verdifulle personlige kontakter. Mange av mine beste utenlandske venner lærte jeg å kjenne gjennom sosialt samvær ved slike møter. Viktige høydepunkter var “The Uni-Scan Dining Club of Geneva”, hvis formål var å etablere og vedlikeholde en liste over

rimelige, men gode spisesteder i byen, og "Dutch-UK-Polish-Norwegian Drinking Club", forkortet DUCKPOND, stiftet ved et nachspiel på erkebiskopens reserverte og luksuriøse rom under et IARIW-møte på et ellers spartansk utstyrt kloster i Irland. DUCKPOND hadde som formål "... to stimulate international understanding and friendships through leaving no bottles unemptied"; statuttene fastslo ellers at "The two official language of the Association are English and French. Songs are allowed in any language". Til det sosiale samvær hørte også idrettsutøvelse. Tennisracketen fulgte meg rundt i verden på sommerstid. Skitur er vinterstid brakte meg opp i Mont Blanc massivet i selskap med Jaques Maier (Frankrike) og opp i Hohe Tatra (Zakopane) - på medbrakte "Blå-ski" - i selskap med Gina Kreczkowska og Laszek Zienkowski. Et spesielt minne er IARIW-møtet i Norge i 1965 på Fossheim hotel i Lom. Våre utenlandske gjester var sjarmert av den uformelle rammen omkring dette møtet. Programmet for "ledsagende damer" bestod i all enkelthet i et besøk hos min tante på Sulheim gård, hvor Karen og Lars tok i mot i bunad på trappen og serverte kaffe og lokalt bakverk i storstua med Sjøk-Ola-skap som høvelig bakgrunn. Og ingen glemmer tilbaketuren over Sognefjellet, med båt på Sognefjorden og buss opp Stalheimskleiva til Voss, med utreise fra landet over Bergen eller Oslo etter ønske.

Min interesse for nasjonalregnskapet måtte trappes noe ned da jeg som forskningssjef fikk et utvidet ansvarsområde. Det løpende arbeid ble overlatt kontorledere som Thomas Schiøtz, Erik Homb og Erling Fløttum og andre. Det falt imidlertid på meg å skrive en redegjørelse for hvorfor hovedrevisjonen av det norske nasjonalregnskap i 1973 og tilpasningen til FN's reviderte system ("nytt SNA") førte til store endringer i historiske tall¹⁹.

Mitt siste arbeid om nasjonalregnskap utførte jeg som pensjonist: En studie med tittelen "The Scandinavian contribution to national accounting", skrevet som bidrag til en sesjon om nasjonalregnskapets historie ved IARIW-møtet 1992²⁰. Jeg er forfengelig nok til å være glad for å ha hatt denne anledning til å reise et minnesmerke over hva Frisch og Lindahl bidro med på 1930-tallet og deres elever (meg inklusive) på 1940- og 1950-tallet.

IARIW-møtet i 1992 regnet jeg med ville bli min siste kontakt med en forening som jeg hadde hatt stor glede av gjennom nær 45 år. Ved slutten av siste sesjon på siste møtedag, da mitt historiske bidrag nettopp var gjennomgått, valgte jeg å avslutte med noen sterkt personlige betraktninger²¹. Jeg spilte nok noe på følelsene. Likevel ble jeg totalt overrasket da noen bak i salen reiste seg og begynte å klappe. Slikt smitter og resultatet ble 30 sekunders stående ovasjon - utløst av hva jeg sa, men etter hvert mer en tributt til en som hadde deltatt lenge i gamet. En hyggelig avslutning på et livs arbeid med nasjonalregnskapsproblemer.

1. Nasjonalbudsjettering i Holland (Manuskripter, nasjonalregnskap).
2. Bjerre: Økonomisk planlegging og politikk. Oslo 1989.
3. Brev til Ranveig og Petter Jakob [Bjerre] 10.10.1948. (Manuskripter, nasjonalregnskap).
4. On the theory of national accounting. 1949-50. Gjenopptrykk i SØS 75.
5. Nasjonalregnskap. Teoretiske prinsipper. 1955, SØS nr. 4.
6. Noen bemerkninger og nasjonalregnskapsterminologi. I Stimulator, årg. 2, nr. 6 (1948).
7. An axiomatic approach to national accounting: an outline, 1966. Gjenopptrykk i SØS 75.
8. Jean Benard: Compabilité nationale et modèles de politique économique. Paris 1972.
9. Remarks on the theory of national accounting. 1950 (Manuskripter, nasjonalregnskap).
10. On the occasion of a Nobel prize. 1986. Gjenopptrykk i SØS 75.
11. Richard Stone: Bedømmelse for Nobelpriskomiteen (Manuskripter, bedømmelser).

12. Nasjonalregnskapsproblemer og statistikk. Reykjavik 1948.
13. Recent experiences in the use of social accounting in Norway. Cambridge, England. 1949. (Manuskripter, nasjonalregnskap).
14. Input-output studies in Norway. Driebergen, Holland. 1950.
15. Nasjonalregnskapet som middel til statistisk belysning av inntektsfordelingen i samfunnet. De Nordiske Statistikmøder København juni 1952 - Kbh., Det statistiske departement, 1954.
16. Input-output tables: recent experiences in Western Europe. Geneve. 1956.
17. Principles of national accounting. Varenna. 1956. Gjenopptrykk i SØS 75.
18. Comments on "Proposals for an intermediate system of national accounts for use in African countries". Addis Ababa. 1962. (Manuskripter, nasjonalregnskap).
19. Revisjon av nasjonalregnskapet: en redegjørelse fra Statistisk sentralbyrå. 1973. Delvis opptrykk i SØS 75.
20. The Scandinavian contribution to national accounting. 1992. (Planlagt trykt i Kenessey (editor): The national accounts of the world. N.Y.).
21. Avskjedstale ved 22 IARIW-møte Flims, Sveits, 1992. (Manuskripter, nasjonalregnskap).

Forsknings sjef i Statistisk sentralbyrå

Visjoner

Sommeren 1954 overtok jeg stillingen som forsknings sjef i Statistisk sentralbyrå. Jeg gjorde meg tidlig tanker om hva arbeidsprogrammet for Forskningsavdelingen burde være. Særlig originale var vel ikke disse idéer, bl.a. var arven fra Frisch tydelig. Men ambisjonene var det ingen ting i veien med.

Mine tanker ble satt ned på papiret et halvt år etter jeg hadde overtatt min nye stilling i et dokument som fikk tittelen “Aktuelle forskningsoppgaver for norsk empirisk sosialøkonomi”¹. Dokumentet var nok tenkt som prøveforelesning for doktorgraden, men kunne også oppfattes som en slags “strategiplan” for hva Forskningsavdelingen burde være oppatt av. Målet skulle være å komme fram til en kvantitativ modell for den norske økonomi: “Den må være generell nok til å dekke alle viktige sider av vår økonomi. Den må være så detaljert, ha så vidt mange variable, at den tillater oss å gjennomføre forholdsvis inngående analyser av spesialområder når dette er påkrevet ..... Veien fram går gjennom utforskning av de enkeltrelasjoner som må danne byggestener i modellen ....”

Visjoner om modellbygging som forskningsprosjekt delte jeg med Frisch ved Universitetets sosialøkonomiske institutt. Men mens

Sosialøkonomisk Institutt hovedsakelig var opptatt av modellenes arkitektur, så jeg SSBs oppgaver i, på empirisk grunnlag, skritt for skritt å skaffe til veie det nødvendige byggemateriale for å gjøre modellene operative. Jeg så nærliggende forskningsoppgaver bl.a. på feltene konsumundersøkelser, investeringsundersøkelser, utenriks-handel, kryssløpsanalyse, pengeøkonomi og prisdannelse.

Jeg ønsket å understreke sammenhengen mellom mitt tidligere arbeid med nasjonalregnskapet og de oppgaver som nå foresto og sluttet slik: “Det går en klar tråd fra arbeidet med oppstillingen av det norske nasjonalregnskap, som legger det empiriske materialet til rette, til de analytiske oppgaver denne forelesningen har skissert (....) Og jeg føyer til: Dette er det program som jeg håper at den forskningsinstitusjon jeg er knyttet til, kan få lov til å følge”.

Høytflyvende planer! Særlig fra en som på det tidspunkt bare hadde uklare forestillinger om hva en økonomisk modell var for noe. Det skjønnte jeg nok selv. Det var bakgrunnen for at jeg valgte økonomiske modeller som tema for mitt bidrag til festskrift for Ragnar Frisch senere samme år.² Resultatet ble på ingen måte banebrytende.

Men jeg fikk tettet de verste huller i min viten ved å arbeide med stoffet.

Planene for avdelingen måtte ellers ta farge av at Forskningsavdelingen var en del av Statistisk sentralbyrå, som igjen var en del av den sentrale statsadministrasjon. Dette var forhold som måtte få konsekvenser for det konkrete valg av arbeidsoppgaver. Forskningsavdelingens forankring i SSB innebar at avdelingens arbeidsprogram måtte ta hensyn til virksomheten ellers i huset, men gav på den annen side avdelingen en prioritert stilling sammenliknet med andre forskningsinstitusjoner mht. lettvinnt adgang til data og regnekapasitet. Den administrative forankring innenfor sentraladministrasjonen gjorde det naturlig å tillegge Forskningsavdelingen et spesielt ansvar for å dekke sentraladministrasjonens behov for økonomiske utredninger. Det tilsa, slik jeg så det, at arbeidsprogrammet til enhver tid måtte ha et betydelig innslag av prosjekter med udiskutabel nytteverdi på kort eller lang sikt, deriblant utredningsoppgaver (skatteforskning, Økonomisk utsyn), som uttrykkelig måtte bli pålagt SSB av politiske organer. Den empiriske orientering av arbeidet medførte at grunnforskning i alt vesentlig måtte overlates til andre.

Et konkret arbeidsprogram for de nærmeste år framover ble skissert så tidlig som 5. oktober 1954, i et brev til Paal Bog som den gang oppholdt seg på andre året i utlandet med permisjon fra SSB: "Det er tanken å utvikle forskningsavdelingen som et frittstående økonomisk forskningsinstitutt. Arbeidsområdet blir først og fremst de tre felter som uttrykkelig er tillagt avdelingen, nemlig konjunkturforskning, nasjonalregnskap og skatteforskning, men vi kommer til å gå enda lenger enn dette. Vi vil anse det for ønskelig om avdelingen gradvis kan utvikle seg til et sentralt utredningsinstitutt innenfor statsadministrasjonen. Det bør være vår plikt å ta opp til undersøkelse et

hvert spørsmål som melder seg og som et departement eller en komité kan være interessert i å få undersøkt. Hvor mye vi kan gripe over vil selvsagt avhenge av hvilken arbeidskraft vi disponerer til en hver tid, men en utvikling som antydd er i hvert fall noe som jeg synes vi bør arbeide henimot. Så får fremtiden og vår egen dyktighet (eller mangel på dette) avgjøre hvor vi kommer til å ende".

I de siste linjene ligger det en erkjennelse av at en dyktig stab er en absolutt forutsetning for å få noe skikkelig gjort. Helt avgjørende er det å ha en kjerne av toppfolk, mange nok til å skape et faglig tilfredsstillende miljø, og gode nok til å gjøre miljøet tiltrekkende for nye rekrutter.

Medarbeiderne

Staben var i begynnelsen ikke stor, bare ca. 20 akademikere med nødvendig assistenthjelp, herav nesten halvparten på nasjonalregnskapet. Men jeg var så heldig helt fra starten av å ha en kjerne av medarbeidere som holdt mål. Nasjonalregnskapet var de første par årene i trygge hender hos Otto Chr. Hiorth. Han ble avløst av Thomas Schiøtz (1955-66), som var mester for å få nasjonalregnskapet lagt opp for maskinell behandling (hullkort) som et av de første i verden. På analysesiden hadde jeg Paal Bog, en skrivefør allrounder med ansvar for bl.a. Økonomisk utsyn; bunnsolide Per Sevaldson som var i ferd med å skape seg et internasjonalt navn som input-output teoretiker; og Arne Amundsen som forvaltet hva avdelingen satt inne med av økonometrisk innsikt – et felt hvor jeg ikke hadde noe å gi. I korte perioder hadde miljøet dessuten gleden av å ha Helge Seip (skatteforskning), Gerhard Stoltz (økonomisk historie) og amerikaneren Marvin Hoffenberg (input-output analyse) i blant oss. I 1955 rekrutterte avdelingen parhestene Juul Bjerke og Arne Øien, også de to allroundere som hadde jobbet i avdelingen i studietiden

som sekretæraspiranter med tilbakegående beregninger av nasjonalregnskapet 1900-1929. Opp gjennom 60-årene skulle de to vise seg å bli bærende krefter ved avdelingen.

Til dem som bidro til forskningsmiljøet i SSB hørte selvsagt også Bjerve i egenskap av SSBs direktør. Tilfeldigheter har gjort at Bjerve og jeg har tråkket i benene på hverandre gjennom utrolige 60 år! Som samtidige ved Orkdal Landsgymnas 1933-34, kullkamerater ved embetseksamen våren 1941, forfattere av "Hva krigen kostet Norge" 1942-45, knyttet sammen i et sjef-medarbeider-fellesskap i SSB fra 1949, til vi idag som pensjonister tilbringer våre siste arbeidsår som samboere på et trangt rom bortgjemt i en krok av SSBs lokaler. Bjerve mistet aldri sin interesse for økonomisk forskning. Det ble sjelden tid for ham til å ta del i Forskningsavdelingens arbeid i detalj. Men hans nærvær var merkbart gjennom det planleggingssystem som han la opp for hele SSB. Dette skal vi komme tilbake til.

Miljøet var sterkt nok til at vi aldri hadde vanskelig for å få tak i de beste fra et kull når vi hadde behov for nyrekruttering av sosialøkonomer. Stort sett var holdningen blant ny-uteksaminerte kandidater den at folk som ønsket å bruke sine nyervervede kunnskaper til "å styre landet" søkte seg til Finansdepartementet (og senere Norges Bank). Kandidater med interesse for ren teori havnet på Sosialøkonomisk institutt hos Frisch/Haavelmo/Leif Johansen, mens kandidater med sans for seriøst empirisk arbeid hadde Forskningsavdelingen som første valg.

Men om miljøet ved avdelingen var godt, var det tynt og sårbart. Bog gikk tidlig over i annet arbeid. Øien forsvant på permisjon i 1967. Flere av de andre overveide å flytte på seg. Det var stunder da jeg tenkte: "Mis-

ter jeg en nøkkelperson til nå, risikerer jeg at alt rakner". En annen fare jeg så, var at det etter hvert var i ferd med å utvikle seg et generasjonsgap, mellom seniorforskerne og de unge rekrutter. Mot slutten av 1960-tallet var denne faren reell nok. Ikke bare var Amundsen, Sevaldson og jeg blitt for gamle til å omgås de helt unge på kameratslig basis. Dertil kom at faget hadde utviklet seg, og det var kanskje verre; de unge hadde en helt annen faglig ballast enn den min generasjon hadde fått med seg.

Redningen kom i 1970, da Forskningsavdelingen med korte mellomrom rekrutterte Olav Bjerkholt, Svein Longva og Erik Biørn. De var alle modne nok til å kunne kommunisere utmerket med oss som var eldre av år, men samtidig unge nok til å ha den samme matematisk orienterte faglige bakgrunn som de andre av avdelingens yngre medarbeidere. Alle tre var eksepsjonelt dyktige. Longva var etter min vurdering allrounderen blant de tre, en sosialøkonom som kunne settes til nesten hva som helst, med mye sunt vett og stor kontaktskapende evne. Jeg husker med særlig glede en kveld i Tivoli i København på slutten av 60-tallet hvor nær 30 års aldersforskjell forsvant ved en god flaske Burgunder; det la grunnlaget for et vennskap som har holdt seg siden. Bjerkholt hadde interesser som syntes å gå mest i system-teoretisk retning, skarp i tanken, knapp og klar i formen, men han virket reservert og inviterte ikke alltid til fortlølig vennskap. (Jeg må for min del gjøre et unntak for de ganger jeg opplevde ham som makker ved bridgebordet.) Biørn var på mange måter en litt spesiell type. En utmerket, men ensidig økonometriker, en fremragende skribent, men også en person som gjorde det klart hvilke grenser han var villig til å akseptere. Administrative oppdrag avviste han bestemt, og han nektet å ta i bruk den radikale skriftnorm som ble anbefalt brukt i SSBs publikasjoner. (Det siste er forståelig når vi leser hvordan

Biørn omtaler sine ikke-faglige interesser: “Musikk, kunst, arkitektur og fotografering. Periodevis sterkt interessert i sprogsaken og riksmålstilhenger i over 25 år” (i boken “Norske sosialøkonomer” (1983)).

Arbeidsoppgavene

Gjennom 1950- og 60-årene var Forskningsavdelingens arbeidsområde såpass snevert at jeg kunne være med på det meste. Nasjonalregnskapet, konjunkturanalysen og skatteforskningen voldte meg små problemer. Sevaldson forklarte meg det jeg trengte å vite for å følge hans arbeid om kryssløpsanalyse. Amundsen gjorde prisverdige forsøk på å lære meg elementære kunnskaper i økonometri. Ikke med særlig hell, er jeg redd for, men nok til at jeg etter hvert lærte å se poenget med regresjonsanalyse og minste kvadraters metode. Øiens tidlige versjon av MODIS-modellen (MODIS II, 1965) hadde jeg heller ingen vanskeligheter med å forstå og å bruke.

Utover i 1970-årene skjedde det etter hvert en betydelig øking av staben ved Forskningsavdelingen. Det gjorde det mulig for alvor å ta skritt til å realisere min visjon om å bygge “... en modell for den norske økonomi, som både er realistisk, generell og detaljert ...”. Etter hvert ble modellarbeid det avgjørt viktigste arbeidsområde for Forskningsavdelingen. I praksis ble det ikke spørsmål om å konstruere en supermodell, slik som jeg vel hadde forestilt meg opprinnelig, men om å utvikle en hel familie av modeller med ulike egenskaper og ulike bruksområder. Modellarbeidet krevde en kompetanse i økonometri og databehandling som jeg ikke satt inne med. Med Bjerkholt, Biørn og Longva i huset, var det naturlig å overlate ansvaret og styringen for denne del av avdelingens arbeid til dem. Jeg kalte det “å delegere”. Men egentlig var jeg nok klar over at det var en dyd av nødvendighet. Jeg hadde hverken forutsetninger for eller spesiell trang til å arbei-

de med matematiske modeller; dertil kom at jeg i disse årene var borte fra avdelingen i lange perioder som fungerende direktør i SSB. Og viktigst: Vi var nå langt inne på 1970-tallet; jeg følte at jeg hadde mine beste år i SSB bak meg, og at det ville være rimelig at de som skulle overta etter meg fikk medansvar for å bestemme marsjretningen framover. Jeg prøvde likevel å beholde oversikten, bl.a. ved å delta aktivt i diskusjoner om det økonomiske innhold i modellen, og om den mest hensiktsmessige næringsgruppering i dem. Jeg forsto hva modellene lærte oss om norsk økonomi og hva de kunne brukes til, slik at jeg i 1978 på fornuftig måte kunne skrive om “Econometric methods in short-term planning: The Norwegian lesson”³ for en internasjonal konferanse om bruk av økonometriske metoder i politikken.

At jeg gjorde bruk av min autoritet til å om-døpe det som opprinnelig ble omtalt som “nasjonalbudsjettmodellen”, med assosiasjon til Finansdepartementet, til MODIS (MOdell av DISaggregert type), har i ettertid bare anekdotisk interesse. Men navnevalget var ikke dumt. Det ble gjort med tanke på at det kunne bli aktuelt å bygge en mer disaggregert modell senere som da passende ville kunne kalles MODAG (MOdell av AGgregert type).

Slik har det da også gått. Under ledelse av Biørn, Bjerkholt og Longva, og andre etter dem, har det etter hvert grodd fram en hel familie av generelle og spesielle analysemodeller.

På slutten av min tid i SSB foregikk det omorganiseringer som gjorde at ansvaret for demografisk forskning, ressurser og miljø ble lagt til Forskningsavdelingen. Tallet på ansatte ved avdelingen kom opp i rundt 100. Det ble nå helt umulig å følge alle deler av forskningsarbeidet i detalj. Demografi var et ukjent område for meg. Men “De-

mografisk forskningsgruppe” var i trygge hender hos Per Sevaldson, og jeg blandet meg lite opp i hans arbeid. Annerledes med “Gruppe for ressurs- og miljøforskning”. Gruppen var bygd opp med en stab bestående hovedsakelig av geografer, landbrukskandidater og realister. Her lå det en utfordring. Det måtte etableres samarbeid mellom det naturfaglige og det sosialøkonomiske miljø på avdelingen: Det var klare tilknytningspunkter mellom ressursregnskapet og nasjonalregnskapet; utslippsproblemer måtte studeres som spesielle sider ved den økonomiske virksomhet. Målet var klart, men det tok tid å få samarbeidet mellom sosialøkonomer og naturvitenskapsmenn til å virke. En god løsning ble ikke funnet før en seniorøkonom (Lorents Lorentsen) lot seg bevege til å overta ledelsen av ressursgruppen. Men det skjedde etter min tid.

Personalledelse og administrasjon

De personer som er nevnt ved navn ovenfor, var nok de som sterkest satte preg på Forskningsavdelingen i de år jeg arbeidet der. Men det var stor gjennomtrekk. Det var mange unge kandidater som ønsket å bruke et par år av sitt liv etter avlagt embetseksamen til å skaffe seg en nyttig etterutdannelse, og de anså praksis fra SSB for å gi et godt grunnlag for ansettelse andre steder. Andre begynte hos oss uten klare planer om hvor lenge de skulle bli, men falt etter hvert for fristende tilbud utenfra. Rundt omkring i departementer, kommuner og næringsorganisasjoner må det sitte et hundre-tall økonomer som på et eller annet tidspunkt av sitt liv har fått nyttig opplæring på Forskningsavdelingen. Det skapte selvsagt problemer at folk sluttet når de vel var opplært, blant dem to senere departementsråder (Arne Øien og Gunnar Sætersdal) og et par ambassadører (Jahn Halvorsen og Paal Bog). Jeg fant trøst i å betrakte “avhopperne” som en del av vårt forskningsprodukt (et synspunkt som Bjerve

ikke uten videre delte). Jeg pleide å si: “Det er all right å miste folk til andre statsetater og næringsorganisasjoner, hvor det vi har lært dem kommer til nytte. Men når bra folk forlater oss for å tjene penger på å selge livspoliser, da gråter jeg”.

Personalledelse og organisasjon inngikk aldri i min teoretiske utdannelse. Det måtte gå på intuisjon, og stort sett ble tingene tatt på sparket. Som sjef hadde jeg antakelig en tendens til å være for snill. Jeg hadde store problemer med å si til folk at de burde ta seg sammen. På den annen side var jeg påpasselig med å løfte på telefonrøret og si et par rosende ord når noen hadde gjort seg fortjent til det. En kan kanskje si at jeg ledet mer med ros enn med ris, og jeg var ikke innstilt på å hindre at folk tok seg tid til en prat. “Vi tilbringer tredjeparten av døgnet på arbeidsplassen; trives vi ikke der, er ikke livet verdt å leve”. Forøvrig var folk så voksne, og innsatsviljen så åpenbar når det røynt på, at det ville ha vært meningsløst å holde øye med hvor lang frokostpause folk tok. “Min hovedtanke er at ledelse ikke i første rekke er å ta beslutninger, men å skape relasjoner mellom mennesker, der alle tar ansvar for et målrettet samspill”, sier ledelses-eksperten Per Grøholt et sted. Målt med dette kriteriet, holdt min ledelsesstil kanskje mål.

De organisasjonsmessige problemer som opptok meg, gikk stort sett ut på å skaffe nok stillinger på høyt nivå, og til å få rett mann på rett plass. Det kunne kreve omtanke nok, se for eksempel⁴. Et problem som vi aldri ble ferdig med, og som vi antakelig delte med andre forskningsmiljøer på vår størrelse, var å forene en byråkratisk linjeorganisasjon med prosjektgrupper som opererte på tvers av administrative inndelinger.

Mine visjoner for hva avdelingens forskningsstrategi skulle gå ut på, er omtalt for-

an. Valget av konkrete forskningsprosjekter måtte i høy grad ta farge av evner og interesser hos de folk jeg hadde til rådighet. Ofte slik at ett prosjekt trakk andre etter seg, i blant slik at gode ideer fristet til oppfølging. Særlig de første årene var det nok slik at kreftene ble spredt for mye. Det var en tendens til at hver mann ønsket å ha sitt eget prosjekt. Ofte var det nødvendig å gi etter for slike ønsker for å få tak i folk, men en strammere styring fra min side kunne ha vært på sin plass. Vi lærte imidlertid etter hvert. Bjerves planleggingssystem for institusjonen er nevnt tidligere. Det var basert på 5-års perspektivprogram, med årlig rulling og med løpende oppfølging og rapportering. Det tvang fram en disiplin som var av det gode. På den andre siden var det klart at en rutine som passet for produksjon av statistikk ikke høvet like godt for Forskningsavdelingen. Jeg og mine var sterkt i tvil om nytten av å planlegge fem år fram i tiden. Ingen visste hvilken stab av forskere vi da ville ha, og det var umulig å forutse hvilke idéer som kunne komme til å dukke opp. Det falt spøkefulle ord av typen: "I år $n+3$ skal vi finne opp kruttet; det vil kreve 5 årsverk og resultere i en forskningsrapport på 100 sider i år $n+4$ ". Derimot innså alle nytten av at det ble utarbeidet en skikkelig "prosjektbeskrivelse" for godkjenning på høyeste hold før et prosjekt ble tatt opp på arbeidsprogrammet. Men det skapte irritasjon når det hendte at et prosjekt som var grundig gjennomdrøftet på avdelingen ble møtt med innvendinger framført med større styrke enn faglig tyngde.

"Rikskommentatoren"

Etter hvert som staben vokste i størrelse, ble det lite tid til forskning for egen regning. Å gå i gang med et større prosjekt var i hvert fall utelukket. Egentlig hadde jeg vel heller ikke de nødvendige tekniske forutsetninger for dette (kunnskaper i økonometri), kanskje heller ikke lyst. Svært mye av min

tid gikk med til gjøremål utenom avdelingen. Som SSBs forskningssjef tilhørte jeg automatisk "ledelsen" som tok alle viktige avgjørelser, ofte etter lange drøftelser på "mandagsmøter" (som ikke alltid fant sted på mandager). Som leder av det største senter i Norge for empirisk økonomisk forskning ble jeg trukket sterkt inn i utadrettet virksomhet. Foredragsvirksomhet, komitearbeid og samarbeid med presse og kringkasting var viktige stikkord. Selvsagt hadde jeg en viss mulighet for i perioder å stenge meg inne for å arbeide med egne prosjekter. Men stort sett måtte andre oppgaver ha prioritet.

Grovt sett kan en si at en tredjedel av min tid gikk med til generelt arbeid i SSB, en tredjedel til utadrettet virksomhet og en tredjedel til innsats på avdelingen. En god del tid på min egen avdeling gikk med til å rette opp medarbeidernes manuskripter. Det var nok mange som syntes jeg var urimelig pirkete og som raste i sitt hjerte når de fikk sine manuskripter i retur. Men det finnes nok de som i ettertid er glad for den språkopplæring de måtte igjennom. Å lære folk korrekt bruk av kondisjonals måtte jeg imidlertid gi opp etter som tiden gikk – her er det norske språk åpenbart i forandring, kanskje som følge av at tysken har tapt terreng. For meg personlig ble opptattheten av språket etter hvert en besettelse og en belastning. Jeg, som i mine yngre dager kunne riste en avisartikkel rett ut av ermet, fikk større og større vanskeligheter med å få ting ned på papiret, fordi jeg ikke syntes jeg fant formuleringer som var gode nok.

I ethvert samfunn og i enhver profesjon vil det til enhver tid være et lite antall augurer, utenom politikerne, som har publikums øre. Enten fordi de i kraft av sine embeter og/eller kunnskaper har noe å fare med. Eller simpelthen fordi de uttrykker seg slik at pressen henvender seg til dem i jakt på gode overskrifter. I mine yngre år var det

blant fagøkonomene Wilhelm Keilhau, Erling Petersen, Gunnar Jahn, Wilhelm Thagård, Johan Vogt og selvsagt enkelte topper i næringslivet, som spilte denne rollen. Sammen med Bjerve opplevde jeg å være på arenaen en kort tid etter at "Hva krigen kostet Norge" kom, men interessen for oss to tapte seg fort.

Derfor kom det som et sjokk et stykke ut på 50-tallet da noen uvørne bemerkninger på et diskusjonsmøte i Statsøkonomisk Forening ble referert i Aftenposten som et autoritativt utsagn fra "forskningssjefen i Statistisk Sentralbyrå". Det gikk plutselig opp for meg at jeg ikke lenger kunne uttale meg fritt som privatperson. Jeg ble tatt på alvor fordi jeg representerte en institusjon og måtte innrette meg etter dette.

Det gikk ikke mange år før foredragsvirksomhet, regelmessige opptredener i NRK og avisintervjuer gjorde forskningssjefen til et kjent ansikt. Et tidlig foto av en ungdommelig utseende herre med gullbriller og skarp skill i håret ble en gjenganger i pressen gjennom mange år. Det var først og fremst kommentarer til den løpende økonomiske utvikling det var etterspørsel etter. Som Konjunkturforskningsinstitutt hadde SSB lenge ingen konkurrenter i Norge. Særlig ble framleggningen av det årlige "Økonomisk utsyn" vist stor og kanskje ufortjent oppmerksomhet. Årsaken var for en stor del at den borgerlige opposisjonen lette mellom linjene etter kritiske bemerkninger om Arbeiderpartiets politikk.

Bevisstheten om at alt jeg sa og skrev ville bli utnyttet partipolitisk om mulig, og hensynet til Forskningsavdelingens tillit hos almenheten, gjorde at jeg anstrengte meg til det ytterste for å fremtre uten partipolitisk tilknytning. Ikke en gang Sosialistiske økonomers forening var jeg medlem av, til tross for at dette på 50-tallet var det beste forum for økonomisk-politiske diskusjoner i

Norge. Det gjorde sitt at Bjerve var kjent som arbeiderpartimann: Det kunne skade SSB om det ble alment kjent at nest-kommanderendes sympatier gikk i samme retning. Jeg pleide å si: "Det må rå like liten tvil om Forskningsavdelingens objektivitet som om Cæsars hustrus dyd".

Bak min holdning lå nok også en innforlevelse i Frischs dictum om sak og vurdering: Det er sosialøkonomens rolle å fortelle *hva er*, politikernes oppgave å avgjøre *hva bør* gjøres. Det eksisterte i disse årene en stilltende forståelse mellom Finansdepartementet og SSB om hvor grensen skulle gå: Det skulle være SSBs oppgave, i Økonomisk utsyn og andre steder, å beskrive fortiden, kanskje også å stille problemer. Det skulle være Finansdepartementets oppgave, i nasjonalbudsjettet og på andre måter, å lage prognoser for fremtiden og foreslå løsninger. Selv om jeg fullt ut aksepterte prinsippet, kunne det by på problemer å holde stenen ren; politiserende journalister i presse og kringkasting var alltid ute etter å lokke meg til uttalelser som kunne utnyttes politisk.

Det er mulig at Forskningsavdelingen under min ledelse var for forsiktig. Noen av mine medarbeidere mente nok det. Sikkert er det at avdelingen etterat jeg forlot den har blitt vesentlig dristigere i retning av å offentliggjøre egne prognoser (forsiktigvis omtalt som "fremskrivninger") i konkurranse med bl.a. Finansdepartementet, og at ledende personer på avdelingen er mindre tilbakeholdne nå enn i min tid med å gå ut med kontroversielle synspunkter. Jeg konstaterer at avdelingens og SSBs anseelse ikke synes å ha lidd under dette. Kan det være fordi varsomhet i tidligere år har bidratt til at tilliten til institusjonens objektivitet i dag er grunnfestet?

På grunn av faglige interesser valgte Bjerve å bruke sine krefter, utover hva interne

arbeidsoppgaver krevde, utenfor landets grenser. Hans innsats for internasjonalt samarbeid har skaffet ham respekt og æresbevisninger. I dag, etter at han har fylt 80 år, har han få konkurrenter til hederstittellen "the grand old man of international statistics".

Bjerves utadvendte virksomhet, kombinert med folks interesse for Forskningsavdelingens arbeidsområder, medførte imidlertid at det for en stor del falt på meg å være SSBs ansikt overfor den norske almenhet. "Kjendis" var et ord som kom inn i det norske språk fra Sverige, antakelig en gang på 50-tallet. Min kjendis-status ble ikke svekket da Kjell i 1958 introduserte "Bror min" som en nøkkelperson i sin Alvdal-trilogi. Skal jeg være ærlig, må jeg innrømme at jeg ikke hadde særlig mye imot å spille kjendis-rollen. Den gav status og sannsynligvis enkelte fordeler i dagliglivet. Men ordet "kjendis" fikk etter hvert en odiøs klang, noe i retning av "en som holder seg frampå". Jeg satte større pris på – og sannsynligvis var det mer dekkende for den rolle jeg har forsøkt å spille – ved en anledning i Bergen å bli introdusert (av Ole Berrefjord?) som "rikskommentatoren fra Statistisk sentralbyrå".

1. Trykt i SØS 75.
2. Teoretiske modeller og deres bruk i økonomisk tenkning. Optrykk i SØS 75.
3. Trykt i "Econometric contributions to public policy". (Stone and Peterson, editors), London 1977. Særtrykk i Artikler fra Statistisk sentralbyrå, nr.117.
4. Brevveksling med Bjerve m.fl. 1954-55. (Privat korrespondanse).

Konjunkturovervåking og økonomisk rådgivning

Økonomisk utsyn

Som forskningssjef fikk jeg fra høsten 1954 det redaksjonelle ansvar for Økonomisk utsyn (om publikasjonens forhistorie, se jubileumsutgaven 1970, forordet). I mange år skrev jeg personlig publikasjonens sam-mendrag, eller "Sluttord" som vi gikk over til å kalle det.

Jeg prøvde å gjøre "Sluttordet" så analytisk som mulig, bl.a. ved å utnytte tall fra det nye nasjonalregnskapet. Redaksjonsarbeidet foregikk under sterkt tidspress, fordi "Utsynet" hadde status som stortingsdokument og skulle være ferdig til Stortingets åpning i januar. Vanligvis startet arbeidet med "Sluttordet" tidlig i desember, mens nasjonalregnskapstallene som regel ikke forelå før ved juletider. De første utkastene måtte derfor skrives på intuisjon. Det kunne gå bra. Men hvis tallene senere viste at intuisjonen ikke hadde vært god nok, måtte omskrivninger til. Da kunne innspurten bli slitsom. Det var i mange år ikke uvanlig at jeg tilbrakte 2. juledag på kontoret, i blant med såre bihuler og feber, før jeg møtte i familiemiddag kl. 17. Den siste finpussen var alltid et teamarbeid der Forskningsavdelingens mest penneførende menn ble tatt med på råd.

De fleste "Sluttord" var formet over en standard lest. Hovedsaken var alltid å gi et samlet bilde av den økonomiske utvikling i året som gikk, bygd på ferske nasjonalregnskapstall (som ikke sjelden viste seg å måtte revideres senere). Virkningene på norsk økonomi av konjunkturutviklingen ute og av politiske vedtak hjemme, ble alltid nøye analysert. Teorigrunnlaget var Keynes'iansk: Aktivitetsnivået bestemmes av etterspørselen; etterspørselspress er av det onde, fordi det skaper importøkning og svekker betalingsbalansen, og kan resultere i prispress.

I tillegg til pliktstoffet prøvde vi hvert år å krydre fremstillingen med et par analytiske godbiter – "rosiner" kalte vi dem – beregnet på å vekke pressens oppmerksomhet. Her er noen eksempler fra de første år: I 1954 analyserte vi eksport- og importutviklingen siden før krigen, fant at importtilbøyeligheten hadde vært stigende, og konkluderte med en advarsel: "Skjer utbyggingen av eksportnæringene for sakte i forhold til veksten i næringslivet ellers, kan det bli nødvendig å føre en politikk som bremser en naturlig produksjonsøkning og som i verste fall fremkaller arbeidsløshet". I 1955 og 1956 studerte vi Regjeringens bremsetiltak: "Det har tatt tid – mellom 1 og 2 år – før de

fulle virkninger av de økonomisk-politiske tiltak fra 1954-1955 ga seg fullt utslag”. I 1957 konstaterte vi et liknende etterslep i virkningene på norsk økonomi av konjunktursvingninger ute. Samtidig registrerte vi at troen på at pris- og lønnsutviklingen kunne styres fra etterspørselssiden nå måtte oppgis. “Det synes helt på det rene at be- dringen i balansen mellom tilbud og etter- spørsel har vært praktisk talt uten virkning for lønnsutviklingen. Det er en erfaring som Norge deler med svært mange andre land”. Jeg avsluttet resignert og profetisk: “Å forene den fulle sysselsetting med pris- stabilitet står i dag for de fleste vestlige land som et uløst problem”. Analysene av den meget spesielle utvikling i årene 1958-62 resulterte i ny og viktig innsikt som i økende grad kom til uttrykk i Økonomisk utsyn for disse årene. I 1961 formulerte vi for første gang det som senere ble kjernen i “den skandinaviske inflasjonsmodellen”:

“På lang sikt må prisbevegelsene i et lite land som Norge ved gitte valutakurser følge prisbevegelsene på verdensmarke- det. Men denne forbindelsen – som ves- sentlig følger av at priser og kostnader må innstille seg slik at næringslivet får brukbare konkurransevilkår – er ikke strammere enn at prisbevegelsene på kort sikt, innenfor temmelig vide gren- ser, blir bestemt av forhold som landet selv har herredømme over. De store peri- odiske lønns- og jordbruksprisoppgjør har vist seg mer avgjørende enn utviklin- gen i etterspørselen ...”

Slike nærbilder av den økonomiske utvik- ling bidro etter hvert til å bygge opp vår forståelse av sammenhenger i økonomien. Det kom til nytte senere, på 60- og 70-tal- let, da vi gikk i gang med å bygge de første formelle modeller.

Økonomisk utsyn oppnådde i disse årene en posisjon som publikasjonene knapt for-

tjente. Pressen brakte lange utdrag av “Sluttordet”. I en årrekke var det fast prak- siss at NRK hadde et innslag om “Utsynet” i nyhetssendingene, gjerne fulgt av et inter- vju med meg ved Jens Solli eller Arne Strand i “Aktuelt” etterpå. Det hendte at konkurransen mellom Kringkastingens kveldssendinger og morgenavisene om å få bringe stoffet først førte til skarp strid om når på døgnet sperrefristen skulle være.

Det kan virke underlig at en publikasjon som – bortsett fra “Sluttordet” – var nokså tørr, når sant skal sies, skulle få slik opp- merksomhet. Den viktigste årsak var nok, tror jeg, at publikasjonen i mange år var uten konkurranse når det gjaldt å bringe grundige analyser av den økonomiske situ- asjon. Nasjonalbudsjettet var på sett og vis et unntak. Men nasjonalbudsjettet var Re- gjeringens dokument og hadde et politisk innhold. Det var nok mange i opposisjons- partiene som finleste “Sluttordet” i håp om å finne formuleringer – åpne, eller finurlig gjemt mellom linjene – som kunne brukes som ammunisjon i den partipolitiske de- batt.

10-årsoversikten som det tok 10 år å lage

I 1954 lanserte jeg tanken om at de årlige Økonomiske utsyn burde suppleres med en “10-årsoversikt” der de lange linjer ble trukket opp. Publikasjonen kunne passende gis ut i 1956 og dekke de ti første fredsår. Forslaget ble akseptert. Men resultatet ble noe helt annet enn opprinnelig tenkt, nem- lig murstenen “Norges økonomi etter kri- gen” som først forelå ferdig i 1965. Det ble en “10-årsoversikt” i den forstand at det tok 10 år å lage den. Til gjengjeld var analy- sen utvidet til å gjelde nær to 10-årsperio- der snarere enn en.

Arbeidet ble et tungt løft for avdelingen. Jeg ville neppe ha våget å lansere ideen hvis jeg på forhånd hadde ant hva arbeidet

ville innebære. Siden prosjektet i en viss forstand var “mitt”, falt det på meg å trekke opp rammene for den bok som skulle bli resultatet. Det ble også min sak å skrive de innledende og avsluttende kapitler, som skulle sikre oversikt og gi boka karakter. De mellomliggende, stort sett deskriptive kapitler skulle etter planen fordeles på utpekte medlemmer av staben med ett kapittel på hver. Oppdraget ble ikke mottatt med noen stor entusiasme av de utvalgte. De hadde alle egne prosjekter gående som de heller ville arbeide med, og det pålagte pliktarbeid ble oppfattet som forstyrrende. I praksis ble det venstrehåndsarbeid, utført uten engasjement – hvis det i det hele tatt ble utført.

Flere forhold virket til å trekke arbeidet med den planlagte publikasjonen i langdrag. Manglene på engasjement hos medarbeiderne er nevnt. Problemer som følge av endringer i staben virket inn. Samtidig meldte det seg forhold som jeg kjente igjen fra innspurten på “Hva krigen kostet Norge”: Som tiden gikk, måtte omskrivninger til for å bringe framstillingen up to date. Og endelig dette: Så lenge mine egne kapitler ikke var ferdige, eller i hvert fall langt på vei ferdige, var det heller ingen grunn til å forlange sluttresultater fra medarbeiderne.

Det kapittel som voldt meg mest besvær, var sluttkapitlet om “Etterkrigstidens økonomiske politikk”. Her satte jeg meg som mål å trekke opp de store linjer i etterkrigstidens makroøkonomiske politikk. Jeg prøvde videre, i kronologisk rekkefølge, å omtale alle viktige økonomisk-politiske beslutninger i tidsperioden, og å forklare bakgrunnen for den skiftende bruk av virkemidler. Det kom godt med at jeg i de fleste år hadde fulgt den økonomiske politikken fra orkesterplass. Avgjort vanskeligst var det å skrive om årene 1951-53 da jeg som dosent ved NLH hadde vært borte fra begi-

venhetenes sentrum. Det er min vurdering at resultatet ble bra.

Det kom en dag – antakelig i begynnelsen av 1964 – da så mye av stoffet var klart at sluttstrek måtte settes. Det krevde et krafttak for å få alle kapitler ført ajour samtidig. For å understreke at det nå var alvor, ble det holdt et møte på Bjerves kontor hvor oppgavene ble fordelt: Sjefene gikk i spissen. Bjerve tok på seg å fullføre kapitlet om kredittmarkedet, som lå langt tilbake. Jeg påtok meg ansvaret for resten av boka med Amundsen, Bjerke, Bog og Botheim til hjelp.

“Norges økonomi etter krigen” har i dag en betydelig verdi som pålitelig oppslagsverk om faktiske begivenheter i en viktig periode i landets økonomiske historie. Mitt eget kapittel om “Etterkrigstidens økonomiske politikk” betrakter jeg som noe av det bedre jeg har laget. Det bør kunne bli stående som en autoritativ beretning om norsk økonomisk politikk i tidsperioden, ført i pennen av en som personlig hadde vært med på mye av det som skjedde. Dermed er det ikke sagt at beretningen vil bli stående uten tilføyelser. Kapitlet er skrevet av en sosialøkonom. Det fokuserer derfor på den økonomiske bakgrunn for skiftende beslutninger. Vi kan trygt imøtase at statsvitere og historikere vil supplere med å studere den (parti-) politiske bakgrunn og enkeltpersoners innsats.

Fra Keynes-ianisme til monetarisme
Interesse for økonomisk politikk gjorde at jeg i alle år fulgte godt med i den økonomiske utvikling ute og hjemme. Det var nok av stoff å være opptatt av. På 1950-tallet opplevde Vest-Europa konjunkturtilbakeslag både i 1951-52 og 1957-58. På 1960-tallet var svingningene mindre markerte, men også da var det tydelige variasjoner i aktivitetsnivået.

Likevel må nok perioden fra 1945 til omkring 1970 karakteriseres som en eneste lang vekstperiode. Det lille som fantes av fluktasjoner, kunne observeres som brattere eller slakere partier på en stadig stigende vekstkurve. Verden ble styrt etter Keynes'ske prinsipper, tilsynelatende uten at det oppstod alvorligere problemer enn at prisstigningstakten viste tegn til å øke.

Idyllen endret seg brått tidlig på 70-tallet. I årene 1972 og 1973 opplevde verden en sterk konjunkturoppgang samtidig i Vest-Europa og Sambandsstatene. Resultatet ble et press på ressursene og stigende råvarepriser. Samtidig fikk vi i 1973 det første oljeprissjokk. Sammenfallet av stigende råvarepriser og en mangedoblet råoljepris økte inflasjonstakten til skremmende høyder. Frykten for at verden var i ferd med å bruke opp sine råvareressurser blusset opp og resulterte i bøker som "Limits to growth"¹. Skremte politikere slo bremsene på. Utover høsten 1974 og den påfølgende vinter og vår falt industriproduksjonen usedvanlig kraftig i alle land, og arbeidsløsheten ble et problem.

Det var i disse årene at "stagflasjon" ble et moteord. Her i landet fikk vi "Kleppe-pakker" og beholdt vår tro på at et oppsving ville komme, utløst av etterspørselsstimulerende tiltak i toneangivende land. Spørsmålet var bare når. Dessuten hadde vi oljen.

Min optimisme endret seg brått og fundamentalt under en konferanse om inflasjonsproblemer i Aten i oktober 1976. Her møtte jeg økonomer med stor innflytelse i økonomiministerier og seddelbanker, og det kom som et sjokk å oppdage hvor sterkt tenkningen i toneangivende kretser hadde dreiet i monetaristisk retning. Den Keynes-inspirerte politikken fikk skylden for stagflasjonen. Motkonjunkturpolitikk var av tvilsom verdi og kunne gjøre

galt verre. Prisstabilitet ble prioritert foran full sysselsetting.

Jeg trakk den konklusjon at noen effektiv kamp mot den internasjonale arbeidsløsheten ikke kunne ventes så lenge ikke inflasjonsfaren var overvunnet, og noe håp om at *det* ville skje i nær framtid, hadde jeg ikke. Monetaristenes tro på at et par års streng regulering av pengemengden og frie markedskrefter på kort sikt ville vende alt til det beste, syntes meg dårlig begrunnet.

De turbulente begivenheter på 1970-tallet, med inflasjon og arbeidsløshet, skapte en til da ukjent interesse hos næringslivet og andre om konjunkturpolitiske spørsmål. Jeg var en av dem som hyppigst ble tilkalt for å snakke om "Den økonomiske situasjon", "Hvor står vi i 1980" og lignende emner. Mine foredragsnotater fra denne tiden (Dokumenter, konjunkturer og økonomisk vekst) viser tydelig hvordan min konjunkturvurdering plutselig endret seg etter opplevelsene i Aten. Mens jeg på 1950- og 1960-tallet hadde sett optimistisk på økonomenes evne og vilje til å styre, ble grunntonen i mine uttalelser om konjunkturer og vekst fra nå av utpreget pessimistisk.

Jeg erkjenner dog gjerne at jeg aldri drømte om at toneangivende økonomers tro på de frie markedskreftenes velsignelser skulle lede verden inn i en langvarig nedtur som etter hvert begynner å minne betenkelig om "de harde 30-åra". Noe av min frustrasjon fikk jeg høve til å luften i et debattinnlegg om "Keynesiansk" eller "klassisk" arbeidsløshet ved slutten av Det nordiske nasjonaløkonomiske møte i København 1984 (SØS 75, s. 351-52) og – så sent som i 1993 – i en kort artikkel i Dagens Næringsliv.

Nasjonalbudsjettutvalget

Stillingen som forskningssjef i Statistisk sentralbyrå trakk etter seg medlemsskap i et stort antall offentlige komiteer og utvalg.

Det viktigste av disse, og uten sammenlikning det mest givende, var Nasjonalbudsjettutvalget.

“Nasjonalbudsjettutvalget” var en institusjon som var opprettet av Brofoss/Bjerve, opprinnelig med den oppgave å bistå Finansdepartementet i arbeidet med de årlige nasjonalbudsjetter. De fleste departementer og institusjoner som ble berørt av nasjonalbudsjettet, var representert i utvalget, enten ved medlemmer eller ved “kontaktmenn med møterett”. Deltakerne var gjerne sosialøkonomer så sant slike fantes i vedkommende institusjoner. Der hvor de ikke fantes, prøvde etatsjefene ofte å skaffe seg en som behersket klanens språk.

I nasjonalbudsjettets barndom gjorde medlemmene en uvurderlig jobb som innpiske hver i sin institusjon, og ved å legge til rette materiale og sørge for koordinering og kontakt på tvers av departementsstrukturen. Selv var jeg premissleverandør til avsnittet om jordbruket i Nasjonalbudsjettet 1947².

I noen grad ble møtene i utvalget også brukt til faglige diskusjoner om den økonomiske politikken. Oftest dreide det seg om prioriteringer, dvs. om fordelingen av knappe ressurser til ulike formål. En episode fra et tidlig møte forteller en del om sosialøkonomenes kanskje ufortjente innflytelse. Utvalget diskuterte investeringsbudsjettet, og Helge Sivertsen som da var statssekretær i Kirke- og undervisningsdepartementet, ba tynt om større bevilgninger til skoler og universitet. Han ble blankt avvist: “Nå skal veksttempoet økes, og landet har bare råd til produktive investeringer”. Dette var på et tidspunkt da idéen om “den konstante kapitalkoeffisient” ennå dominerte tenkningen om vekst (se senere).

Etter hvert som de direkte reguleringer kunne avvikles og koordineringsprobleme-

ne ble mindre, mistet Nasjonalbudsjettutvalget mye av sine opprinnelige funksjoner, og møtene ble sjeldnere. Som forum for økonomisk-politiske diskusjoner var utvalget for stort; kanskje hadde det heller ikke en hensiktsmessig sammensetning.

Da Nasjonalbudsjettutvalget ble nyoppnevnt med 25 medlemmer ved vedtak i Regjeringens økonomiske utvalg 25.10.1954, oppnevnte Regjeringen samtidig et engere arbeidsutvalg “... som forutsettes å ha hyppigere møter .... og i større utstrekning beskjefte seg med økonomisk-politiske problemer og tiltak ....”. Arbeidsutvalget fikk 11 medlemmer. Medlemskapet var personlig: Arbeidsutvalgets medlemmer hadde ikke varamenn og “... kunne ikke la seg representere ved stedfortreder ...” (oppnevningbrev 25.10.1954).

I årene som fulgte kom “Nasjonalbudsjettutvalgets arbeidsutvalg” til å tjene som en fag-økonomisk rådgivningsgruppe for Regjeringen på embetsmannsplan, en slags uformell norsk variant av “Council of Economic Advisors” i USA. Samtidig ble møtene i det større Nasjonalbudsjettutvalg stadig sjeldnere.

Konjunkturtilbakeslaget i 1957 førte til at “Nasjonalbudsjettutvalgets arbeidsutvalg” fikk i oppdrag å organisere en uformell “konjunkturovervåkingstjeneste”. For dette formål var utvalget vel egnet. Det var sammensatt av representanter for sentralt plasserte departementer, Norges Bank, Statistisk sentralbyrå m.fl. som alle både fulgte med i konjunktorenes gang og hver på sin plass var med på å trekke opp retningslinjene for den økonomiske politikken og konjunkturpolitikken. Ekspedisjonssjefen for Økonomiavdelingen (i tur og orden Eivind Erichsen, Truls Glesne, Hermod Skånland og senere andre etter dem) var formann. Det ble etablert rutiner hvor med-

lemmene rapporterte månedlig om utviklingen hver på sine spesielle områder.

På meg falt jobben med å følge den internasjonale utvikling. Det hjalp å ha kontakter til miljøer med ansvar for konjunkturovervåking og økonomisk politikk i utlandet. Et eksempel: Under et besøk i USA 1961, på et tidspunkt da konjunktursituasjonen var uklar, oppsøkte jeg James Tobin (senere Nobelprisvinner) som da var medlem av president Kennedys Council of Economic Advisors, og som jeg kjente. Kunne han la meg få en orientering om situasjonen ved en av sine medarbeidere? En ung økonom ble innkalt og fortalt at denne nordmannen var en bra kar som burde få fullt innsyn. Ungdommen tok meg med inn på sitt kontor, viste meg alle sine prognoseark og ga meg en to timers forelesning. Den unge økonom imponerte sterkt. Ikke så rart, hans navn var Arthur Okun! Jeg vendte hjem til Norge, overbevist om at USA var på rett vei.

Månedsrapporten fra utvalgsmedlemmene ble grundig drøftet i møter i utvalget. De synspunkter som utkrystalliserte seg, ble av Økonomiavdelingen summert i et notat til finansministeren, ofte med frimodige tilrådinge om tiltak som utvalget mente burde treffes. Finansministeren holdt igjen regjeringen underrettet. Det tør vel hende at sosialøkonomenes tilrådinge i blant ga finansministeren kjærkommen støtte i tvister med fagstatsråder i økonomiske spørsmål.

Etter at Nasjonalbudsjettutvalget gradvis hadde mistet betydning, ble det formelt oppløst i 1964. "Nasjonalbudsjettutvalgets arbeidsutvalg" fortsatte derimot å eksistere, nå under forenklet navn, til et stykke ut på 1980-tallet. Jeg er nok den eneste som, bortsett fra årene som dosent ved NLH, deltok i arbeidet i Nasjonalbudsjettutvalget og dets arbeidsutvalg i alle de ca. 35 år institusjonen eksisterte.

Gjennom store deler av dette tidsrommet fungerte Nasjonalbudsjetteutvalget bak kulisserne som kanskje det viktigste uformelle fagøkonomiske rådgivningsorgan for skiftende regjeringer. Det gjaldt ikke bare i spørsmål om konjunkturovervåkingen og i nasjonalbudsjettarbeidet. Det hendte også at utvalget fikk seg forelagt enkeltsaker, som f.eks. å vurdere de samfunnsmessige virkninger av større industriprosjekter slik som Mongstadutbyggingen. En kunne ha mistanke om at hensikten i slike tilfeller ofte var å mobilisere fagøkonomisk ekspertise i Finansdepartementets kamp mot lokale og politiske pressgrupper – sjelden med hell.

Stort sett er mitt inntrykk at Regjeringen tok sosialøkonomenes faglig begrunnede tilrådinge på alvor. Særlig gjaldt dette Arbeiderparti-regjeringene på 1950- og 1960-tallet, og selvsagt den borgerlige samlingsregjering under Per Borten fra 1965 som hadde professor Ole Myrvoll som finansminister. Forholdene endret seg utover på 1970-tallet, ikke minst etter at fagdepartementer under borgerlig ledelse begynte å la seg representere i Nasjonalbudsjettutvalget med politisk utnevnte statssekretærer. Det ble slutt med at utvalget fikk diskutere realiteter. Ved den siste nasjonalbudsjettgjennomgang jeg var med på, fungerte Nasjonalbudsjettutvalget nærmest som en redaksjonskomite med oppdrag å finne politisk spiselige formuleringer i en tekst som i alt vesentlig var fastlagt på forhånd. Det var intet savn at Nasjonalbudsjettutvalget etter dette avgikk ved en død i stillhet.

Men så lenge Nasjonalbudsjettutvalget fungerte etter hensikten, var medlemsskap i utvalget svært givende. Ikke bare ga det en mulighet for å praktisere Frisch's lære: Økonomene angir alternativer, politikerne bestemmer. Vel så viktig var den informasjon om rikets tilstand og om politikernes

holdninger som var å hente fra de meget åpenhjertige diskusjoner i en gruppe hvor medlemmene etter hvert oppfattet hverandre som fortrolige venner. I tillegg lærte jeg mye om den økonomiske politikken muligheter og – like viktig – om dens begrensninger.

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Forhistorien til “den skandinaviske inflasjonsmodellen” og bakgrunnen for oppnevningen av “Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966” er lang og spennende. Men den historien er fortalt i detalj tidligere³. Her er det derfor nok å minne kort om de viktigste etapper på veien.

Det begynte med idéer fra 1952 som jeg senere utnyttet i min prøveforelesning over oppgitt emne i 1954. Idéene ble videreutviklet i de følgende år, bl.a. som resultat av det arbeid med Økonomisk utsyn som er omtalt foran. I 1963 var idéene på det nærmeste helt avklart. Det kulminerte med at Utredningsutvalget i 1966 satte idéene i system.

Bakgrunnen for Utredningsutvalget var, som en vil huske, at regjeringen Borten før jul 1965 oppnevnte “tre frittstående sakskyndige” (Aukrust, Fritz C. Holte og Gerhard Stoltz) som skulle legge fram materiale til bruk ved lønns- og jordbruksprisforhandlingene våren 1966. “Utvalget skal ikke gi råd vedrørende gjennomføringen av oppgjørene”, ble det understreket i mandatet, men ellers ble utvalget stilt fritt m.h.t. hvilke spørsmål det ville ta opp. Friheten ble brukt til bl.a. (1) å konstruere pris- og inntektsmodellen PRIM, (2) å bruke modellen til å utarbeide prognoser for pris- og inntektsutviklingen i de kommende år under alternative forutsetninger om utfallet av lønns- og prisforhandlingene.

Dette første (og egentlige) “Aukrust-utvalget” var sikkert ment å skulle være en situasjonsbestemt engangsforeteelse. Men slik skulle det ikke gå. Det var interesse for den slags prognoser som Utredningsutvalget hadde lagd også ved senere oppgjør. I 1967 fikk vi “Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene”, som senere har gått over til å bli en fast institusjon.

“Beregningsutvalget” fikk omtrent samme mandat som “Utredningsutvalget” hadde hatt to år tidligere. Men sammensetningen av utvalget ble endret. De tre frittstående økonomer fra 1966 var nå erstattet av representanter for de institusjoner som var sentrale i inntektsforhandlingene, pluss en nøytral formann (meg). Medlemmene av utvalget hadde rådgivere med møterett. Den nye sammensetning av Beregningsutvalget var logisk nok: Siden utvalget skulle utarbeide prognoser til bruk ved forhandlingsbordet, var det naturlig at partene selv fikk medvirke ved valg av forutsetninger.

I de rundt 25 år Beregningsutvalget har eksistert, har det hatt en svært stabil personalsammensetning. Statistisk sentralbyrå synes å ha fått hevd på å ha formannen; (et framstøt fra Skånland for å få ledelsen av arbeidet lagt til Norges Bank førte ikke fram.) LO og N.A.F./NHO har alltid vært representert med sine sjefsøkonomer. Fra LO møtte i de første årene John Rikvold. Han stod svakt og var svært varsom med hvilke tall og formuleringer han kunne sette sitt navn under. Ulf Sand og senere Juul Bjerke hadde tydeligvis videre fullmakter og samarbeidet villig. Men det hendte at endog Bjerke måtte ta en dissens, som han nok innerst inne ikke følte seg lykkelig ved (f.eks. på en prisprognose). Lars Aarvig, og senere Olav Magnussen, som møtte for N.A.F./NHO, tok tingene mer avslappet. Aarvig lot gjerne sin rådgiver (Hans Bjåland) stå for polemikken med LO når polemikk var nødvendig, mens han selv

villig kunne akseptere et kompromiss. Jordbrukets representanter, først Paul M. Dalberg og senere Hans Haga, var sindige folk som aldri laget vanskeligheter. De smilte godmodig av vennlige spark som i blant kunne bli jordbruket til del fra andre representanter. De skrev villig under på det meste, trygge i sin forvisning om at det egentlige slag ville stå senere i møter med Landbruksdepartementet ved forhandlingsbordet. Fiskernes representant med basis i Trondheim møtte sjelden opp og var lite plagsom. I Bernhard Nestaas og andre fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet, og i mange år Hallvard Borgenvik fra Finansdepartementet, hadde jeg konstruktive medarbeidere som lojalt gjorde sitt beste for å bistå formannen.

Det utviklet seg en praksis slik at Beregningsutvalget utarbeidet flere rapporter ved hvert inntektsoppgjør. En "foreløpig" rapport kom vanligvis på høstparten, helst tidnok til at partene kunne ha den på bordet når de forberedte neste års krav. En ajourført og mer utførlig rapport kom i januar/februar når nasjonalregnskapet forelå; denne rapport var et hoveddokument ved forhandlingene senere på våren. Det hendte dessuten at det ble utført "etterberegninger" når utfallet av årets oppgjør var kjent. Hovedinnholdet i rapporten var alltid en detaljert gjennomgang av inntekts- og prisutviklingen i tidligere år, ført ajour så langt som mulig, pluss betingede prognoser for inntekts- og prisutviklingen ett eller to år framover. Annet materiale ble tatt med etter partenes ønske. Hensikten var at Beregningsutvalget skulle rydde av veien all mulig strid om fakta før forhandlerne satte seg til forhandlingsbordet.

Med den stabile sammensetning som Beregningsutvalget hadde, utviklet medlemmene (og rådgiverne) etter hvert en sterk følelse av kollegial samhörighet, og tonen under møtene var lett og fortrolig. Materia-

le som medlemmene ba om, ble alltid lagt på bordet – riktignok hendte det at Finansdepartementets mann måtte skaffe seg samtykke fra sin statsråd først. Det var etablert praksis at det fritt kunne refereres "hjem på loftet" om alt som skjedde i utvalget; til gjengjeld fikk utvalget rapporter tilbake om spørsmål som opptok oppdragsgiverne. Det er liten tvil om at det tillitsfulle samarbeid i Beregningsutvalget, og de tette forbindelseslinjer mellom utvalget og oppdragsgiverne, bidro positivt til et godt klima ved de årlige pris- og inntektsoppgjør.

Formannsjobben i Det tekniske beregningsutvalg trakk med seg mye foredragsvirksomhet. Mens jeg omkring 1960 ble invitert til å snakke om økonomisk vekst, var det nå tanker om inflasjonsproblemet og inntektspolitikk folk ville høre om. Det gjaldt her hjemme. Men det gjaldt også utlandet.

En episode gjorde meg lykkelig over å være norsk: Under et opphold i Praha våren 1968 ble det organisert et formiddagsmøte i den lokale sosialøkonomiske forening. Hensikten var at jeg skulle orientere om "den skandinaviske inflasjonsmodellen". Jeg snakket fra notater på engelsk, avbrutt av oversettelse til tsjekkisk, setning for setning. Allerede dette en minneverdig opplevelse. Men det viktigste skjedde da foredraget var over. En shabby kledd universitetsøkonom, (navnet har jeg dessverre glemt) kom bort til meg for å hilse på, jeg hadde nok tidligere en gang vekslet et par brev med ham fra Oslo. Dette skjedde samtidig med at to representanter for foreningen var i ferd med å invitere meg ut til lunsj. Jeg antydte overfor mitt vertskap at professoren kanskje kunne inviteres med? Men professoren måtte avslå: Han oppholdt seg for tiden i en arbeidsleir, fortalte han, og hadde fått innvilget to timers permisjon for å høre meg. Nå måtte han tilbake dit.

Episoden la unektelig en demper på lunsjen med mine to unge verter. De var tydeligvis partimedlemmer, om ikke nødvendigvis av det mest hardkokte slaget.

1. Meadows m.fl.: "Limits to Growth". Massachusetts Institute of Technology, 1972
2. "Jordbruk og skogbrukspolitikken: momenter til en diskusjon om retningslinjer for norsk næringspolitikk: Notat til Nasjonalbudsjettutvalget" 1948. Opptrykk i SØS 75.
3. "Konkurransetsatte og skjærmede næringer: historien om en idé ". I Full sysselsetting og økonomisk vekst? Festskrift til Eivind Erichsen, Oslo 1987. Gjenopptrykk SØS 75.
4. "Den funksjonelle inntektsfordeling i Norge belyst ved nasjonalregnskapsdata". Statsøkonomisk tidskrift nr. 4 – 1956. Gjenopptrykk i utdrag i SØS 75.

Økonomisk vekst

Arven fra Domar og Harrod

Svaret som statssekretæren i Kirke- og undervisningsdepartementet fikk da han i Nasjonalbudsjettutvalgets tidlige dager bad om større bevilgninger til undervisningsformål (se foran), viste hvor lite sosialøkonome visste om vekst i 1945. Det fantes observasjoner fra en del land som tydet på at forholdet mellom realkapital og nasjonalprodukt historisk sett som oftest hadde holdt seg omkring 3:1 eller noe lavere. Det lå nær å tolke tallene som uttrykk for et årsaksforhold, og i det lille som fantes av økonomisk vekstteori før 1945 (Domar i USA, Harrod i England og før dem Cassel i Sverige) var ideen om en "konstant kapitalkoeffisient" sentral: Jo større investeringer, dess raskere vekst.

Dette idémessige arvegodsset ble overtatt ukritisk i "Hva krigen kostet Norge": For å få produksjonen opp igjen på førkrignivå, måtte realkapital tapt under krigen gjenanskaffes.

Vi hadde overraskelser i vente. For det første viste det seg (skjønt vi ikke fikk vite det før flere år senere) at nasjonalproduktet allerede i 1946 oversteg nivået i 1938 med god margin, mens realkapitalen ennå lå langt under førkrignivået. For det andre lyktes vi i å bringe investeringskvoten i

1950-årene opp på nær det dobbelte av nivået i 1930-årene, men utslagene på vekstraten var beskjedne.

I løpet av 1950-årene ble økonomisk vekst et hett forskningstema for økonomer verden over. To forhold bidro: Vekst og gjenreising var sentrale politiske mål, og nye nasjonalregnskapstall tillot studier som før ikke hadde vært mulige. Den viktigste utfordringen for europeiske økonomer var å finne svaret på spørsmålet: Hvorfor oppnår noen land sterkere vekst enn andre? Økonomiske historikere – først og fremst professor Walter Rostow (som senere ble økonomisk rådgiver for USAs president Johnson) med sine omstridte teser om "stages of economic growth", studerte vilkårene for vekst i et verdensomspennende perspektiv. Atter andre (Kutznets) var opptatt av å klarlegge mønsteret for hvordan vekst endrer et lands økonomiske struktur. Jeg var levende interessert i det alt sammen.

Hovedproblemet for en norsk økonom var dette: Hvorfor får vi så lite igjen for våre store investeringer? Hvorfor har land som Nederland, Østerrike, Vest-Tyskland og Italia på 1950-tallet hatt sterkere vekst enn Norge til tross for mindre investeringer? En viktig del av svaret mente jeg å kunne gi i en studie fra 1956: "... dette er alt sam-

men land som kom sent i gang med gjenreisningen, og som av den grunn har hatt de samme gode betingelser i denne perioden for rask produksjonsøkning som Norge hadde fra 1946 og utover”.¹

Men svaret på det plagsomme spørsmål om hvorfor den marginale koeffisienten i Norge var så mye høyere enn i andre land, og så mye høyere på 1950-tallet enn før krigen (skyldtes det at vi investerte dumt?) kunne vi foreløpig ikke gi.

“The Residual” eller “Den menneskelige faktor”

Et slags gjennombrudd kom da Juul Bjerke vinteren 1956-57, for å lære seg regresjonsberegninger, valgte å estimere en “samfunnets produktfunksjon” på grunnlag av historiske data 1900-1955. De noe uvanlige omstendighetene omkring Bjerkes forsøk, og min medvirkning, har jeg beskrevet i detalj². Vi kom ut med et resultat som vi tolket slik: En økning i sysselsettingen på 1 prosent, andre ting like, øker nasjonalproduktet med 0,76 prosent. En økning i realkapitalen på 1 prosent, som ikke ledsages av økt sysselsetting og/eller bedret teknologi, øker nasjonalproduktet med 0,20 prosent. Selv med uendret innsats av arbeid og kapital vil nasjonalproduktet øke med 1,8 prosent om året som følge av produktivetsforbedringer.

Dette var overraskende resultater. De viste at realkapitalens betydning for produktionsresultatet hadde vært overvurdert. Dermed var det ikke lenger en gåte at det høye investeringsnivå etter krigen hadde drevet den marginale kapitalkoeffisient i været, heller ikke at ettervirkningene av krigsødeleggelsene i Norge og f.eks. Tyskland ble overvunnet så fort: Realkapitalen var riktignok redusert, men den menneskelige kapital var intakt og sannsynligvis økt. Vår tillit til beregningsresultatene ble styrket da vi kort tid senere ble kjent med

Robert Solows studie for USA³, et arbeid som Solow i 1987 fikk Nobelprisen for.

Vi kjente oss etter dette trygge på at det var “noe” som ved siden av arbeid og kapital skapte vekst. Vi visste ikke nøyaktig hva det var, bortsett fra at det åpenbart måtte ha noe å gjøre med know-how og teknisk-organisatoriske framsteg. I utenlandsk faglitteratur snakket man om “the residual”. Jeg brukte uttrykket “den menneskelige faktor”. I åpningsforedraget på Norges Handelshøyskoles høstkonferanse 1961 formet jeg mine tanker slik⁴:

“Tekniske framsteg, slik de gir seg uttrykk i større produksjon ved gitt innsats av arbeid og kapital, er resultatet av et samspill av mange faktorer: En side av denne prosessen er *landevinninger på det rent teknologiske plan*: Nye måter å kombinere produksjonsfaktorene på, herunder overgang til produksjon i større målestokk. En annen side er *bedriftsledelsens dyktighet*: dens tekniske og merkan- tile innsikt, dens driv, dens evne til å se og gripe nye muligheter, til å lære av feil- grep, til å balansere vågemot og nøkterne kalkyler, til å lede og inspirere. En tredje side er *kvaliteten av den enkelte arbeider*, hans faglige kvalifikasjoner, hans lærevillighet, hans tilpasningsevne, disiplin, initiativ. En fjerde side er *kvaliteten av landets politiske og administrative apparat*: regjeringens sans for å skape et klima som er gunstig for økonomisk vekst, dens evne til å føre konjunkturpolitikk, folkerepresentasjonens modenhet, embetsverkets dyktighet og effektivitet”.

Jeg så lite håp om å kunne måle den relative betydning av hver enkelt av disse mange faktorer. Men det var for praktiske formål heller ikke nødvendig: “Når alt kommer til alt ligger det bak alle disse sider ved det tekniske framsteg vesentlig to ting: Opplæ-

ring og forskning ....hvis jeg var økonomisk diktator med det oppdrag å øke tempoet i den økonomiske vekstprosessen mest mulig, ville jeg ta en sjanse på å satse drastisk på mer undervisning ...”

Det nye budskap var noe annet enn det statssekretæren i Kirke- og undervisningsdepartementet hadde fått i 1949! Sjelden har et resultat av økonometrisk analyse så raskt fått konsekvenser for praktisk politikk. Først og fremst førte det til at det ble lettere enn før å få penger til skoler og universitet. Undervisningssystemet ble prioritert opp: “Kapitalen er overvurdert – utdannelsen undervurdert”, satte Arbeiderbladet som overskrift over et intervju (1964) hvor jeg spissformulerte: “Ville vi ha fremmet den økonomiske vekst bedre om vi i stedet for å bygge jernverket hadde reist en undervisningsby for 1 milliard kroner i Mo i Rana?”

Resultatet av Bjerkes og mitt arbeid ble presentert for et internasjonalt publikum første gang på et IARIW-møte i Nederland høsten 1957⁵. Debatten etterpå var livlig, for å si det mildt. Nobelprisvinneren Jan Tinbergen deltok ikke i ordskiftet, men ga oss støtte privat – ikke så merkelig, siden han hadde kommet til samme resultat i en egen undersøkelse 15 år tidligere! Den hadde jeg glemt, enda jeg i sin tid hadde lest den, og Tinbergen var et alt for fint menneske til å nevne den. (Episoden er skildret med flere detaljer².)

I 1958 ble jeg invitert til å legge arbeidet fram i omarbeidet og forkortet form som norsk bidrag ved det nordiske nasjonaløkonomiske møte i København⁶. I denne form ble stoffet kjent ved OECDs produktivitets-senter i Paris. Her ble foredraget oversatt til engelsk og fransk og publisert i senterets tidsskrift *Productivity Measurement Revue*, med kommentarer av Robert Solow. Dermed hadde jeg plutselig fått et navn som

vekstøkonom! Gjennom *Productivity Measurement Revue* ble Københavnerforedraget kjærkommen ammunisjon for europeiske pedagoger som ønsket større bevilgninger. I 1968 gjorde UNESCO meg den ære å gjenoptrykke arbeidet i “Readings in the economics of education”⁷.

Inntrykk utenfra

Høsten 1959 tiltrådte jeg et 1-års engasjement ved Research and Planning Division ved UN Economic Commission for Europe i Geneve. Mitt første oppdrag var å lede et team med ansvar for en “public sector study” for Europakommisjonens årspublikasjon⁸. Dette hadde lite med økonomisk vekst å gjøre. Men våren 1960 ble det bestemt – kanskje etter forslag fra meg – at økonomisk vekst kunne være et passende tema for neste års publikasjon. Våren og sommeren 1960 var jeg med på å samle materiale for denne “economic growth study”. Jeg skaffet meg kjennskap til arbeid som pågikk om samme tema ved OECD i Paris. Forøvrig leste jeg nå og i årene etterpå alt jeg kom over om temaet skrevet av amerikanske økonomer (Kutznets, Solow, Denison, Rostow m.fl.).

Særlig lærerikt var et temamøte for en gruppe økonomer og historikere arrangert av International Economic Association i Konstanz, Vest-Tyskland, i september 1960. To temaer stod i forgrunnen: (i) holdbarheten av Rostows “take-off”-hypotese, som ble skarpt kritisert av økonomer med trening i modelltenkning, bl.a. Solow, og (ii) tolkningen av “the residual”, som forbløffet verden like sterkt som den hadde forbløffet meg. Dette var like etter at mitt engasjement i Geneve var over. Møtet ga meg høve til å få en reaksjon på Europakommisjonens og mine egne erfaringer med makro-økonomiske produktfunksjoner. Mine faglige inntrykk fra møtet er oppsummert i et referat som jeg sendte Geneve⁹. Fra det sosiale samvær husker jeg best noen omganger på

tennisbanen med Rostow som slo meg med hva han kalte "to put Dutch on the ball" (ekstremt skrudde baller) – en interessant, men ikke alt for nyttig utvidelse av mine engelskkunnskaper.

Jeg fikk etter hvert god oversikt over det verden mente å vite om årsaker til vekst. Det jeg hadde lært, fikk jeg i 1963 en anledning til å sammenfatte i et oversiktsarbeid ("Factors of economic development: A review of recent research") skrevet for et møte av europeiske produktivitetsekspertter. Foredraget ble publisert på engelsk i *Weltwirtschaftliches Archiv*¹⁰ og senere gjenoptrykt andre steder i såvel tysk som fransk språkdrakt.

På den hjemlige front ble stoffet brukt i foredrag, artikler og intervjuer ved mange forskjellige anledninger fra 1960 og utover. Det var også tema for en gjesteforelesning i Oxford i 1965. (Manuskripter for gjesteforelesningen og andre foredrag finnes i Manuskripter, mappe Økonomisk vekst). I Oxford-forelesningen tok jeg et endelig oppgjør med troen på den stabile kapitalkoeffisient ved å be studentene:

"... consider with distrust all blue-prints for growth that include as an ingredient a postulated constant called the incremental capital-to-output ratio. In certain respects, it seems to me, this alledged "constant" plays a role in growth theory similar to that of the "velocity of money" constant within the quantity theory of money: It may be found, for purely accidental reasons, to have remained constant historically; yet it has an unpleasent tendency to start changing when you like it least – that is, whenever great things happen. Don't do the mistakes of Norwegian planners over again!"

I foredrag her hjemme trakk jeg ofte inn synspunkter på sammenhengen mellom

økonomisk vekst og endringer i økonomisk struktur. Ved høstkonferansen ved NHH 1961 (omtalt tidligere) ertet jeg på meg Lederforbundet og Johan Seland ved å gjenomgå nøkkeltall for industri og skipsfart og spørre provokatorisk: "Skal vi trekke den slutning at satsingen på skipsfarten, istedet for en fordobling av utbyggingstempoet for industrien, har vært etterkrigstidens største økonomisk-politiske feilgrep?"

Det samme foredrag brakte reaksjon fra et helt annet hold. Avslutningen inneholder en passus som pressen slo opp: "Når det gjelder selve tempoet i produksjonsveksten, er jeg etter hvert blitt litt av en fatalist. Økonomisk vekst er en prosess som synes å gå sin egen vei, temmelig uavhengig av hva en gjør for å influere den". Dette ble for mye for styringsoptimisten Ragnar Frisch. Den 18. oktober 1961 innløp følgende meddelelse:

Ærede herr fatalist,

Ad avisreferat av hr. fatalistens foredrag

Kjære Aukrust,

3 pct vekst som *normaltall* fra hvilket vi ikke kan avvike meget selv om vi forsøker å stå på hodet.

Helt enig hvis du med "vi" mener de som har bestemt seg til å leve under det uopplyste pengevelde. Det er dette alternativet jeg har fremstilt i den *nedre* kurve i figuren i mitt forord til Leif Johansens utredning ..... (Her viser Frisch til en vedlagt figur.)

Men hvis du med "vi" mener hele menneskeheten inklusive dem som *ikke* vil leve under det uopplyste pengevelde, blir din uttalelse om de 3 pct *bort i veggene*. Jfr. langtidsbevegelsen i den *øvre* kurven i mitt forord. Den er beregnet på grunnlag av et meget *konservativt* anslag, nemlig 7 pct (mot de ca. 9 pct som Sovjet-økonomen regner med).

Med hjertelig hilsen og ønske om god bedring,
Din Ragnar Frisch

Etter 1965 ble min interesse for økonomisk vekst fortrent av andre interesser. Det jeg har skrevet om økonomisk vekst/økonomisk historie siden da har vært bestilte leilighetsarbeider. Tre arbeider er verdt å nevne: Et forberedt innlegg om vekst og inntektsfordeling, Tokyo 1976¹¹, en sammenliknende studie av 1930-årenes og 1980-årenes økonomi ved Det nordiske nasjonaløkonomiske møte, København 1984¹²; og en analyse av den økonomiske utvikling i Norden skrevet til 100-årsjubileet for nordisk statistisk samarbeid i 1989¹³.

1. "Norge i det vest-europeiske produksjonskappløp" Norsk Handel, 1956, nr. 10/11.
2. "Om å ha gode ideer – og litt til". Sosialøkonomen 1987 nr. 11.
3. Robert Solow: "Technical Change and the Aggregate Production Function", Rev. Ec. Stats. August 1951.
4. "Hvor står vi i 1970?" Bedriftsøkonomen 1962 nr. 4.
5. Odd Aukrust og Juul Bjerke: Realkapital og økonomisk vekst 1900-1956. Artikler fra Statistisk Sentralbyrå nr. 4, engelsk utgave i Income and Wealth Series VIII, 1959.

6. "Investeringer og økonomisk vekst". Gjenoptrykk i SØS 75.
7. Bowman, editor. Paris. Unesco 1968.
8. "The public sector as a tool for short-term economic policy". Ch. VI i Economic Survey of Europe in 1959, Geneva 1960.
9. "The 1960 meeting of the International Economic Association on "The economics of "take-off" into sustained growth" Konstanz, 8.
10. september 1960. Maskinskrevet referat. I Manuskripter, mappe Økonomisk vekst – Se også det offisielle "Proceedings", edited av W.W. Rostow.
10. Weltwirtschaftliches Archiv, Band 93 (1964). Gjenoptrykk i SØS 75.
11. Growth and changes in inequalities: discussion of a paper by professor Edmar L. Bacha. I: Economic growth and resources: the major issues: proceedings of the 5th World Congress of the International Economic Association held in Tokyo, Japan 1977/ed. by Edmond Malinvaud.
12. "1980-årenes økonomi sammenlignet med 1930-årenes – tallenes tale". Gjenoptrykk i SØS 75.
13. "Vekst og fluktuasjoner i Nordens økonomi". I: Norden förr och nu, Helsinki 1989. Gjenoptrykk i SØS 75.

Naturressurser og økonomi

Forurensningsproblemet

Min sterke interesse for økonomisk vekst i 1950-årene våknet til nytt liv tidlig på 1970-tallet. Men nå fra en helt ny vinkel: Er vi i ferd med å forsøple og forgifte vårt miljø? Og har kloden ressurser nok til at veksten kan fortsette?

Vekkeren var en amerikansk artikkel fra slutten av 1960-årene med et overbevisende budskap: Materie kan omdannes, men går aldri tapt. Det betyr at råmaterialer som settes inn i produksjonsprosessen (petroleum, mineraler, kjemikalier, tømmer, fritt oksygen) nødvendigvis må komme ut igjen som avfall og – hvis det ikke resirkuleres – tømmes i jord, vann eller luft. Men naturens evne til å ta imot er begrenset.

Med utsiktene til fortsatt 3 prosent vekst eller så i vår del av verden, og mer enn dette i u-landene, trakk jeg denne konklusjonen: Forurensning blir et tiltakende problem utover i 1970-årene, og det vil bli 1980-årenes økonomiske hovedproblem. Denne utfordringen måtte jeg være med på. Et signal gikk til Regjeringen gjennom Gjærevoll, som var alvdøl og elev fra Orkdal Landsgymnas som jeg selv, og naturvernmann: Når Miljøverndepartementet kommer, kan jeg være interessert i en stilling der.

I mellomtiden leste jeg det jeg kom over om emnet. Sammen med skandinaviske økonomer, 20-25 år yngre enn meg selv, meldte jeg meg på til et 2-ukers kurs om forurensningsproblematikk holdt i regi av Nordisk Råd i Danmark høsten 1970. Ett resultat av min interesse var en ideskisse av hvordan tradisjonelle økonomiske modeller kunne bygges ut slik at de egnet seg for å studere vekst og forurensninger i sammenheng.¹

Praktisk bruk for mine nyervervede kunnskaper fikk jeg i 1971, da OECD begynte å interessere seg for miljøspørsmål. Dette var før Norge hadde fått sitt eget Miljøverndepartement. Fordi min interesse for saken var kjent, ble jeg bedt om inntil videre å gå inn som norsk representant i en "Underkomite av økonomiske eksperter" opprettet av OECDs Miljøvernkomité. Medlemskapet i Underkomitéen hadde jeg fra april 1971 til oktober 1972. Med mine begrensede kunnskaper i økonomisk velferdsteori (faget var knapt oppfunnet da jeg studerte ved universitetet) hadde jeg neppe de beste forutsetninger for å delta aktivt i arbeidet. Men jeg lærte underveis.

Min viktigste oppgave, slik jeg så det, var å formidle til norske myndigheter hjemme kunnskaper om det som rørte seg internasjonalt. Mine rapporter fra møtene i Under-

komitéen ble derfor temmelig detaljerte, med et sterkt innslag av teori om hvordan forurensninger best kan bekjempes, og om hva det vil koste².

Materiale om det siste ble samlet inn av sekretariatet i OECD vinteren 1971-72. Det ble presentert for Underkomitéen og diskutert der på et møte i april 1972. Resultatene var overraskende og oppmuntrende. Jeg rapporterte hjem: "..... Rapporten tyder etter min mening på at det vil bli en økonomisk overkommelig oppgave å få forurensningene under kontroll. Således anslår en helt fersk amerikansk studie ... at "pollution control will slow down the average growth in GNP by 0.3 percentage point over the 1972-1976 interval (hvor USA tar et krafttak) and 0.1 point over the decade". Det blir merkbare utslag på produktprisene bare i noen få industrigrener ...".

Dette var lærdommer som forandret mitt syn sterkt: Forurensningsproblemer var slett ikke så alvorlige som jeg hadde trodd. De ville forholdsvis lett kunne beherskes hvis vi først bestemte oss for å gjøre noe med dem! (Men her må det føyes til at dette var på et tidspunkt da de mulige problemer med klimaendringer og hull i ozonlaget nok var oppdaget, men ennå ikke tatt på alvor.) Da Miljøverndepartementet ble opprettet noe senere i 1972, og jeg ble tilbudt stillingen som departementsråd, var gløden borte. Jeg måtte spørre meg selv: Er du villig til å satse 110 prosent, i minst fem år framover, for å være med på å bygge opp noe nytt? Hadde jeg beholdt mine gamle tanker om at saken var stor, og at jeg her kunne være med på å løse en viktig samfunnsoppgave, ville jeg vel av pliktfølelse ha sagt ja. Men slik jeg nå vurderte oppgavene, var det lett å bestemme seg for å bruke de siste 10-12 år av mitt yrkesaktive liv på en måte som ville gi mer tid til familie og hobbyer.

Det valget har jeg aldri angret. Og jeg spør meg selv: hvordan ville jeg ha kommet ut av det med å ha Gro Harlem Brundtland som statsråd og nærmeste sjef?

Ressurser og økonomisk vekst

Vekstoptimismen fra 1950- og 1960-årene fikk et skudd for baugen da amerikanske forskere (vesentlig naturvitenskapsmenn) i 1972 sendte ut boken "Limits to growth", nevnt tidligere. Det var et skikkelig skrekk-scenario som der ble holdt opp for verden. Globale utviklingstendenser i folketilvekst, industriproduksjon, matproduksjon, energi- og råvareforbruk ble studert i et perspektiv som strakk seg flere hundre år fram i tiden. Resultatet viste seg, ikke så overraskende, å bli katastrofe: Katastrofen vil inntreffe fordi naturressursene etter hvert vil bli brukt opp. Det vil kreves større og større kapitalinnsats i råvareproduksjonen, industrien vil bryte sammen og rive med seg jordbruket som er avhengig av industriprodukter. Katastrofen er ikke langt unna. Halvparten av verdens råvareressurser vil være oppbrukt på mindre enn 40-50 år. Matvareproduksjonen pr. innbygger vil kulminere i nær fremtid og synke til det halve før år 2050.

Med et slikt budskap vakte boken selvsagt oppsikt. Miljøvernere og profesjonelle pessimister brakte budskapet videre. På få år var boken oversatt til de fleste språk, også norsk.

Nå inntraff noe eiendommelig. Vi er vant til at teknokratene optimistisk peker på muligheter, mens sosialøkonomenes tankeverden dreier seg om forvaltning av knappe ressurser. Plutselig var rollene byttet om. Sosialøkonomene pekte på at modellsystemet i "Limits to Growth" i hovedsak var naturvitenskapelig og så bort fra fundamentale økonomiske lover, deriblant mulighetene for substitusjon og prismekanismens evne til å sikre økonomisering med knappe res-

surser. Det bilde som var tegnet, var derfor for mørkt.

I årene som fulgte, så en del mindre sensasjonelle og mer optimistiske arbeider av enkeltpersoner og institusjoner dagens lys (bl.a. rapporten "Interfutures" fra OECD). I Norge oppnevnte Regjeringen i 1974 et utvalg som fikk i oppdrag å analysere "Norges ressursstiasjon i global sammenheng" (NOU 1974:55).

Det var på mange måter en svært spesiell komité, og uten sammenlikning den mest spennende jeg har vært medlem av. Formann var Finn Lied, allsidig naturvitenskapsmann og spesialist på energi. Medlemmene ellers var også vitenskapsmenn med ulik faglig bakgrunn. Komitéen hadde sekretær, men formannen forlangte likevel det uhorde at medlemmene selv skulle skrive rapportens ulike kapitler, hver fra sitt fagområde. Resultatet ble en samling naturvitenskapelige avhandlinger med stor informasjonsverdi, supplert med en oppsummering som vi stod samlet om. De fleste kapitler var optimistiske. Et unntak var kapitlet om matressurser, skrevet av Knut Breirem som var disippel av amerikaneren Lester Brown og i likhet med ham så visse grenser for mulighetene. Optimismen er særlig tydelig, og kanskje ikke helt vel begrunnet, i kapitlet om energi. Jeg husker Finn Lied dosere: "Når tredje generasjon atomreaktor (fusjonsreaktoren) kommer, vil verden få ubegrensede mengder billig og ren energi til disposisjon. Det er bare et spørsmål om å skaffe en temperatur på 100 millioner grader Celsius for å få kjedereaksjonen til å starte. Det vil vi ha klart før 20 år har gått". Dette var i 1974. Jeg mener å ha lest at vi nå (1993) har nådd i hvert fall 60 millioner grader.

På meg falt arbeidet med å skrive et kapittel med tittelen "Ressursøkonomi"³. Jeg fikk selv avgjøre hva kapitlet skulle handle

om. Noe mønster å gå etter hadde jeg ikke. Det var naturlig å legge vekten på de økonomiske resonnerer som manglet i "Limits to Growth": Prismekanismen som styringsmiddel i ressursforvaltningen. Men også områder hvor prismekanismen ikke virker ble omtalt. I tillegg tok jeg inn en del nøkkeltall om ressursforbruket i rike og fattige land. Noen betraktninger om økonomisk vekst og ressursbruk i fremtiden avsluttet kapitlet.

Samværet med naturvitenskapelige toppfolk på mange møter gjennom et halvt år var stimulerende og personlig lærerikt. Som så ofte ellers førte det jeg hadde lært til foredrag i årene etterpå. I disposisjonen for ett av dem⁴ summerte jeg i stikkordsform opp mitt syn på verdens ressursstiasjon og fremtiden slik: "(a) Ressursmangel ingen fare, gitt energi. (b) Energiproblemet kan overvinnnes hvis vi aksepterer kjerneenergien. Uten den - håpløst! (c) Forurensningsproblemet er teknisk og økonomisk løsbart. (d) Men: Balansen mat og befolkning er kritisk.

Mine barnebarn vil få høve til å avgjøre om det var dekning for konklusjonen.

1. "Forurensning som samfunnsøkonomisk problem". Trykt i SØS 75.
2. Rapporter til Utenriksdepartementet fra møter i juni, september og desember 1971 og april og oktober 1972 (Manuskripter, mappe Ressursøkonomi).
3. NOU 1974:55 s. 185-96. Gjenoptrykk i SØS 75.
4. "Vår fremtid - hvor mørk er den?" Juni 1976. (Manuskripter, mappe Ressursøkonomi).

Politisk engasjement

Synspunkter på jordbrukspolitik

Min interesse for politisk debatt, som hadde vært sterk i gymnastiden, avtok raskt da økonomistudiet gav meg et videre perspektiv og Frisch lærte meg skillet mellom "sak og vurdering". Bare rent unntaksvis og ved spesielle anledninger har jeg i mitt voksne liv følt trang til å signalisere personlige meninger. Men interesse for jordbrukspolitik viste seg å bli et livslangt engasjement.

Interessen for jordbruksproblemer arvet jeg nok i sin tid fra far. Forståelsen av hva det dreide seg om kom i studietiden. Spesielt husker jeg at Gunnar Myrdals bok "Jordbrukspolitikken under omlægning" (1938) gjorde sterkt inntrykk. En sjanse til å fordype meg i jordbruksøkonomiske spørsmål kom under krigen, da jeg – på oppdrag fra kretser som stod hjemmefrontledelsen nær og etter avtale med Schei – tilbrakte store deler av min tid blant gamle Stortingsdokumenter på balkongen i Deichmanske bibliotek for å samle stoff til et skrift om "mellomkrigstidens jordbrukspolitiske historie". Tanken hos oppdragsgiverne var nok at en slik framstilling kunne bli nyttig når etterkrigstidens jordbrukspolitik skulle gis form. Men en slik bok ble aldri skrevet, fordi arbeidet med "Hva krigen kostet Norge" kom i veien. Det jeg hadde samlet av stoff, skulle likevel komme til nytte sene-

re, nemlig som bakgrunnsmateriale for mine "Forelesninger om norsk jordbrukspolitik"¹, holdt for sosialøkonomiske studenter i 1946 og utgitt i 1947. En søknad til NAVF i 1954 om penger til assistenthjelp for å få forelesningene ført ajour og utgitt som bok førte ikke til resultater.

Det grunnsyn jeg etter hvert hadde tilegnet meg, summerte jeg opp i et kort innledningskapittel til forelesningsnotatene. Sentralt stod et resonnement, klart influert av Myrdal, om at økonomisk vekst forutsetter redusert jordbruksbefolkning, og en erkjennelse av at overføring av folk fra en næring til en annen nesten alltid er forbundet med dårlig økonomi for den næring som fraflyttes. Men – resonnererte jeg videre – det ville være urimelig å forlange at jordbruksbefolkningen alene skulle bære byrdene ved en omstilling som er uunngåelig og i virkeligheten i alles interesse. Konklusjonen på disse premisser ble et jordbrukspolitisk program som jeg formulerte slik:

"Dersom en har denne oppfatning, vil en ganske naturlig komme til å stille to bestemte krav til jordbrukspolitikken. En vil for det første forlange at jordbrukspolitikken skal oppmuntre og fremme den utvikling som sett på lang sikt er heldig for samfunnet som helhet, dvs. som set-

ter oss i stand til å produsere med minst mulig arbeidskraft den mat som det er naturlig for Norge å produsere selv. Jordbrukspolitikken må eksempelvis ta sikte på å fremme tekniske framsteg i jordbruket, på å utvikle høvelige bruksstørrelser og brukstyper osv. Men dette er ikke nok. Jordbrukspolitikken må for det annet finne midler som – uten å hindre en naturlig *langtids*utvikling – trygger jordbruksbefolkningen rimelige økonomiske kår på kort sikt”.

Dette jordbrukspolitiske program, først utformet i 1946, har jeg holdt fast ved senere. Det er f.eks. ikke vanskelig å se at tankeinnholdet i forelesningene går igjen i notatet til Nasjonalbudsjettutvalget, omtalt foran. De samme synspunkter, men i nordisk perspektiv, bar jeg fram i et foredrag “Jordbruksbefolkningen under langsiktig synsvinkel” ved Nordisk møte av yngre sosialøkonomer i Oslo sommeren 1947 (Manuskripter, jordbrukspolitikk).

Jordbruksforelesningene fra 1946 ble pensum for alle sosialøkonomiske eksamenskull fra slutten av 1940-årene og første del av 1950-årene og kom til å prege deres tenkning sterkt. Det utviklet seg en sosialøkonomisk fellesoppfatning som etter hvert fikk gjennomslag i offentlige dokumenter, slik som i Nasjonalbudsjettet 1947. Selv sørget jeg som medlem av Jamstillingskomitéen og som komitéens sekretær for at Komitéens innstilling (1951) målbar det rette budskap.

Men sosialøkonomenes tenkemåte var selv sagt ikke like populær på alle hold. Særlig var det vanskelig for næringen selv og for jordbrukspolitikere av den gamle skole å innse at “flukten fra jordbruket” var en nødvendighet og på sikt i jordbrukets egen interesse; – og at strukturendringer i næringen ikke burde motvirkes, men kanskje snarere oppmuntres.

Interessen for landbruksspørsmål gjorde at jeg kom til å bli en flittig deltaker i den jordbrukspolitiske debatten i årene som fulgte. Det skjedde sjelden på eget initiativ, men oftest i form av foredrag, avisintervjuer, samtaleprogram i radio osv. Den førte også til medlemskap i en del komitéer og utvalg, bl.a. Jordbrukets avsetningskomité (1956-59), “Arbeidsgruppen til å utrede inntektsforholdene i jordbruket i forhold til inntektsmålsettingen” (formann, 1975) og Bygdeutvalget (1981-84).

Det var nok ikke fritt for at min deltaking irriterte mange. Ikke alle satte pris på en spissformulering som “Det er ikke rart om maten blir dyr når vi opprettholder en jordbruksbefolkning som er dobbelt så stor som den vi trenger ved rasjonell drift” (intervju i *Nasjonen*, 4. august 1984). Eller en harselas gitt til beste ved slutten av en jordbrukspolitisk debatt i Statsøkonomisk Forening, sannsynligvis i 1962, av tilstedeværende referert slik (*Sosialøkonomen* nr. 1, 1987):

“Til slutt grep Aukrust ordet på nytt – denne gang i beste “bror min” stil – og sammenfattet sine inntrykk av kvelden i følgende jordbrukspolitiske program, som, sa han, “virkelig peker framover”:

- (1) Det trengs en “lov om fredning av fjellvidder og myr som venter”, subsidiært forbud mot at nydyrking skjer med annet enn håndredskap.
- (2) Forsert utbygging av landets kommunikasjoner, særlig hvor veier, stasjonsbygninger og sportsplasser kan anlegges på dyrket jord.
- (3) Omlegging av jordbrukssubsidiene. Potet-trygden erstattes med en “gran-trygd”. Fjord- og fjellbygdtilllegg for furu og kronglebjørk i værharde distrikter.
- (4) Tvungen skolering av landsungdom. Landbruksskolene omdannes til yrkesskoler for undervisning i bl.a. hotellfag og folkeviseleik (til fremme av turisttrafikken).
- (5) Opprettelse av en “Avdeling for markedsføringsteknikk” ved

Norges Landbrukshøyskole med hovedfag "Plastinnpakking av grønnsaker" og "Design av gaudaoster". (6) Landbruksdepartementet nedlegges. Saksområdet overtas av direktorater under Industridepartementet (industrireiseing på landsbygda) og Sosialdepartementet (sosiale spørsmål).

Naturlig nok måtte jeg iblant tåle svar på tiltale. Som f.eks. dette: "Tenk om jordbrukets problemer var så enkle og lettforståelige som forskningssjefen i Statistisk sentralbyrå gjorde dem i Norsk Rikskringkasting forleden, da var det ingen sak. Det var jo i grunnen intet problem, bare den enkle tingen at jordbruket fortsatt var overbefolket, det var for mange til å dele kaka. Følgelig ble det for lite på hver ..... Nei, sa forskningssjefen, se på drosjesjåførene i Oslo, de kan det. De forstår at skal de få en skikkelig fortjeneste, må antallet av drosjer begrenses. Oppriktig talt, vi synes nok billedvalget er forenklet til henimot det pinlige ....." (Nasjonen, 14. april 1955).

Sosialøkonomenes innflytelse på jordbrukspolitikken var størst i de årene da rask økonomisk vekst var det dominerende mål for all økonomisk politikk. Etter hvert som andre mål kom til (distriktshensyn, forsyningsberedskap, ressursvern), ble sosialøkonomiske synspunkter trengt mer i bakgrunnen. Landbrukskandidatene overtok gradvis valplassen.

Min personlige interesse for jordbrukspolitikk har jeg imidlertid aldri gitt slipp på. Det ligger en god del nostalgi – kanskje kan det også anes en viss bitterhet på standens vegne – i et tilbakeskuende blikk på norsk jordbrukspolitikk fra 1945 til i dag, gitt i et foredrag med tittelen "Retorikk og realiteter i landbrukspolitikken" så sent som i 1988, gjengitt i SØS 75.

EF-striden: 1962 og 1972

"Da saken nærmet seg sin avslutning, var den blitt av en slik karakter at gamle venner ikke lenger snakket med hverandre, at familier ble splittet eller at det ble enighet om at det i fremtiden ikke skulle være noen diskusjon om EF". Slik beskriver Guttorm Hansen stemningen i Norge foran folkeavstemningen i 1972 ("Fra min plass", s. 16). I Statistisk sentralbyrå var klimaet en tid direkte ubehagelig. Det rådde en anstrengt stemning mellom administrerende direktør, som hadde et klart ja-standpunkt, og sosialøkonomene på Forskningsavdelingen som følte motsatt. Mellom Bjerve og meg personlig spisset det seg til slik at vi selv i dag, 20 år senere, forsiktigvis unngår å bringe temaet EF på bane.

I 1958 ble Fellesmarkedet opprettet. I 1959 fikk vi EFTA. Det ble et spennende tema å klarlegge hvilke konsekvenser nedbyggingen av tollmurene i Europa ville få for norsk næringsliv. Jeg møtte problemet for første gang da jeg i mars 1958 ble invitert til å holde foredrag om "Økonomisk vekst og europeisk integrasjon" på en bedriftslederkonferanse om fellesmarkedet². Det var mitt første engasjement i markedsdebatten. Lest i ettertid framstår foredraget som et lidenskapsløst forsøk på å bruke min innsikt som sosialøkonom til å tenke gjennom hvordan fjerning av tollgrenser ville påvirke utviklingstendensene for norsk industri. Jeg mente at etableringen av frihandelsområdet ville bidra til å øke tempoet i veksten for industrien *samlet*, men for de enkelte industrigrener ville bildet bli meget ulikt. Likevel: "Mitt totalinntrykk er at overgangen til fellesmarkedet ikke på noen måte vil representere en økonomisk revolusjon for Norge". Disse konklusjoner om de sannsynlige virkninger av tollreduksjoner har jeg holdt fast ved senere.

Jeg var derfor positiv til medlemskap i EFTA. Medlemskap i EF var foreløpig ikke

et tema. Siden EF hadde en form for union som endelig mål og tok sikte på å føre en sterk sentralisert politikk, var dette i alle fall en helt annen og mer tvilsom sak.

Spørsmålet ble satt på dagsorden i 1961 da Storbritannia bestemte seg for å søke EF-medlemskap. Regjeringen Gerhardsen la fram forslag om at Norge skulle følge Storbritannia og innlede forhandlinger med EF (eller EEC som det den gang ble kalt). Det ble hevdet at tiden var knapp og at en hurtig avgjørelse var nødvendig. Stortingsrepresentantene ble satt under et voldsomt press av de store næringsorganisasjoner i samarbeid med de ledende aviser. Argumentasjonen gikk omtrent ensidig på tollargumentet. Den ene etter den andre av våre store industriledere ble fremført i fri dressur og fortalte hvor ille det ville gå Norge hvis vi ikke kom inn. Vi hadde ikke noe valg, ble det påstått.

Uredeligheten i argumentasjonen var en utfordring. Det ville være for galt, syntes jeg, om stortingsrepresentantene skulle måtte ta standpunkt til en så vanskelig sak uten motforestillinger. Jeg følte det som min plikt som økonom å si fra at tollargumentet var overspilt og ikke måtte få avgjørende vekt:

“..... spørsmålet om tilslutning eller ikke til Fellesskapet, det er *etter min beste overbevisning ikke først og fremst et økonomisk spørsmål*. De som skal ta avgjørelsen, må ikke få inntrykk av å stå i en tvangssituasjon fordi de uimotsagt hører at “vi har ikke råd til å stå utenfor”. Vi har råd – hvis vi vil. Valget må avgjøres ut fra de mange andre nasjonale og internasjonale hensyn som spiller inn, og der har jeg som økonom ikke noe bedre grunnlag for å ta standpunkt enn andre norske borgere ....”³.

Mine medarbeidere på Forskningsavdelingen ga meg full støtte i min vurdering av gehalten i tollargumentasjonen. Også følelsesmessig var de på linje med meg: “En europeisk stat vil bli for stor og uensartet til å bli trivelig”, mente Amundsen. I et forsøk på å gjøre tolldebatten mer konkret ble Byråets kryssløpsmodell brukt til å vise at ulike næringer ville komme svært ulikt ut, avhengig av om Norge ble medlem av Fellesskapet eller ikke. Initiativet til beregningene ble, såvidt jeg husker, tatt av Amundsen og Øien. Men mitt navn ble satt som forfatter på den artikkel som ble resultatet. For ikke å bringe Statistisk sentralbyrå i vanskeligheter ble artikkelen publisert utenfor huset.⁴

Artikkelen var ment som en utfordring til myndighetene, først og fremst Industridepartementet, om å bruke SSBs modeller til mer seriøse beregninger. Men hansken ble ikke tatt opp. Kanskje fordi man innså at resultatene ikke ville støtte saken.

Debatten i Norge fikk en brå slutt da de Gaulle i april 1963 smelte døra igjen for britisk medlemskap og dermed i praksis også for norsk. Men forsøkene på manipulering fra “ja-siden” i 1962-63 følte jeg som en provokasjon. Erfaringene fra denne første runde i markedsdebatten var sterkt medvirkende til at jeg følelsesmessig lot meg engasjere på “nei-siden” da saken på nytt ble aktuell.

I 1969 gikk de Gaulle av som fransk president. Dermed kunne spørsmålet om utvidelse av Fellesskapet tas opp igjen uten hinder av fransk motstand. Den 25. juni 1970 vedtok Stortinget med 132 mot 17 røster å gi Regjeringen fullmakt til å søke medlemskap. Motstanden i folket var sterk, ledet av “Folkebevegelsen mot medlemskap i Fellesmarkedet” som var dannet kort tid i forveien. Fra da av og fram til folkeavstemningen 25. september 1972 pågikk en ver-

bal strid som engasjerte hele folket, og som ble bitrere og mer følelsesladet etter hvert som avgjørelsen nærmet seg. Også denne gang valgte “ja-siden” å kjøre tollargumentasjonen i forgrunnen, antakelig fordi taktikerne mente at trusselen om “arbeidsplasser i fare” var den beste måten å trylle fram et ja-flertall på. Og det er ingen tvil om at argumentasjonene gjorde inntrykk. Likevel kan en spørre hvor lurt det var å føre kampen med økonomiske argumenter som ikke holdt mål. Ville det ikke ha vært klokere – og mer ærlig – å holde fram visjonen om et forenet Europa?

Denne gang gjorde jeg ingen hemmelighet av hvilken side jeg stod på. For første gang i mitt liv gikk jeg i demonstrasjonstog utenfor Stortinget, sammen med familien, og ropte: “Første varsel! Første varsel”. Og fordi ja-siden gjorde saken til en strid om økonomi, var det umulig å unngå å bli trukket aktivt inn.

Et høydepunkt var et åpent diskusjonsmøte 10. november 1971 arrangert av Norske sosialøkonomers forening. Her var jeg invitert til å holde åpningsforedraget fra nei-siden. Tittelen var oppgitt: “EEC. Hva vil en eventuell frihandelsordning bety?”⁵. Jeg benyttet anledningen til å gjennomgå i detalj 1960-årenes erfaringer med tollreduksjoner, dels mellom EEC-landene innbyrdes og dels innenfor EFTA. Erfaringene viste, mente jeg, at tollgrenser på den tids nivå ikke representerte noen avgjørende hindring for det internasjonale varebytte; at valget av markedsløsning (medlemsskap eller frihandelsavtale) derfor ville ha lite å bety for Norges økonomi i totalmålestokk; men at det ville kunne bety svært mye for den enkelte bedrift eller bransje, fordi valget ville influere sterkt på de enkelte bransjers relative konkurransevne. Den tollpolitiske debatten var derfor egentlig lite interessant. Jeg føyde til som min personlige vurdering at de mulige fordeler ved å være re-

presentert i EECs organer ikke kunne oppveie ulempene ved å måtte akseptere det regelverk og den økonomiske politikk som Fellesmarkedet hadde etablert.

For Fellesmarkedstilhengere var dette en generende argumentasjon. For nei-siden var foredraget verdifull ammunisjon (og slik var det vel også ment). Foredraget ble trykt og spredt av Folkebevegelsen i store opplag, og ellers utnyttet av nei-siden for hva det var verdt. Og vel så det! Et intervju med meg i “EEC-nytt”, utarbeidet av redaksjonen på grunnlag av foredraget, inneholdt et par unøyaktigheter. Det ble behendig utnyttet av ja-siden til angrep på min påståtte mangel på logikk. Det resulterte i en pressedebatt med kommentarer og gjen-svar i flere omganger i Aftenposten og Farmand i januar-mars 1972⁶. Ellers raste debatten på mange hold.

Ikke alle norske sosialøkonomer delte mitt syn. Skillelinjene gikk, stort sett, mellom sosialøkonomer med makro-økonomisk trening på den ene siden, og økonomer med kontakter til næringslivet på den annen. Motsetningene mellom de to grupper toppet seg to uker før folkeavstemningen. Økonomer i Finansdepartementet tok initiativ til en “fy-uttalelse” om holdbarheten av Handelsdepartementet materiale (statsråd Kleppe) som ble påstått å skulle vise at “... om lag en prosent sterkere vekst i bruttonasjonalproduktet (faste priser) ved medlemsskap ikke er urealistisk ...”. Et stort flertall av økonomene ved universitetet og høyskoler i Oslo-området, og i Forskningsavdelingen i SSB, skrev under. Jeg ble utpekt til på underskrivernes vegne å forklare hva uttalelsen gikk ut på i en samtale i NRK-fjernsynet. Oppropet fra “nei-økonomene” vakte oppsikt, som meningen var.

Noen dager senere sendte økonomer på ja-siden ut en uttalelse som gikk i motsatt retning. Blant underskriverne her var Bjerve.

Jeg følte ansvaret tungt i denne tiden, da jeg sammen med Ragnar Frisch, Leif Johansen og andre økonomer med navn påtok meg å garantere overfor det norske folk at et "nei" ikke ville bli noen økonomisk ulykke for landet.

Selve folkeavstemningen opplevde jeg under et opphold i Moskva. Dagen før avstemningen var jeg invitert til lunsj hos ambassadøren. Stemningen under måltidet var nok noe reservert. Vertinnen klarte ikke helt å skjule at hun bare var passelig glad over å ha en så uttalt EF-motstander som gjest. Ambassadøren derimot skjulte godt de følelser han måtte ha og opptrådte ytterst korrekt. Men heller ikke han klarte helt å holde tilbake sin skuffelse da jeg etter avtale ringte ham dagen etter for å få avstemningsresultatet: "Det ble nok et "nei", det –".

Gjesteopptreden i oljedebatten

I 1958 uttalte Norges geologiske undersøkelse de herostratisk berømte ord:: "Man kan se bort fra muligheten av at det skulle finnes kull, olje eller svovel på kontinental-sokkelen langs den norske kyst" (brev til de norske forhandlere ved Havrettskonferansen i Geneve). I 1969 ble de første funn gjort på Ekofisk-feltet. I 1971 tok prøveproduksjon til. Det ble klart at Norge stod foran en ny epoke, med nye muligheter og nye økonomiske problemstillinger.

Norsk oljeøkonomisk debatt startet for alvor med St. meld. nr. 25 (1973-1974): "Petroleumsvirkomhetens plass i den norske økonomi". Budskapet fra sosialøkonomene i Finansdepartementet (og før dem Johan Seland i Rederforbundet) var greit: Bruk av oljeinntektene vil gi press i økonomien, skape vanskeligheter for den konkurranseutsatte industri og føre til omstillinger. Vi bør derfor (i) legge oss på et moderat utviklingstempo (i senere diskusjon konkretisert til 90 mill. toe pr. år), og (ii)

visse tilbakeholdenhet med å bruke inntektene innenlands, slik at vi ikke ødelegger en næringsstruktur som det kan bli vanskelig å bygge opp igjen senere.

Oljereservene sør for 62. breddegrad ble på det tidspunkt anslått til 1,5-2 milliarder toe, eller nok til 20 års drift. Oljeprisen var ca. 8 dollar pr. fat. Med et slikt utgangspunkt hadde jeg ingen problemer med i offentlige foredrag å slutte meg til advarslene om å gå varsomt fram. Selv med forsiktig bruk av oljeinntekten risikerte industrien i løpet av få år å stå foran den oppgave kanskje å skulle frigjøre 60-80 000 mann. "... de sjokk og rystelser som deler av næringslivet står foran, er av en annen størrelsesorden enn det vi har kjent hittil".

I de følgende år skjedde det ting som stilte tingene i nytt lys. Nye funn ble gjort. Det ble klart at oljealderen ikke bare var en episode, men snarere en epoke i norsk økonomisk historie. I min private tenkning la jeg til grunn at tidsperspektivet for den norske oljealder måtte forlenges til minst 100 år, kanskje 200 år eller mer. Samtidig gikk oljeprisen opp fra 8 dollar pr. fat i 1974 til over 30 dollar pr. fat omkring 1980, og internasjonale eksperter var samstemmige om å anslå ytterligere stigning, kanskje til 60 dollar pr. fat i år 2000.

Med slike prisutsikter representerte petroleumforekomstene på den norske kontinental-sokkel enorme verdier. Beregninger av bl.a. professorene Victor Norman (i Bergen) og Michael Hoel (Oslo) anslo nå verdien av oljeformuen til å være (minst) 2 500 - 4 000 milliarder kroner, svarende til kanskje 3/4 millioner kroner pr. innbygger, sterkt avhengig av hvilke forutsetninger som ble lagt til grunn. Hoel anga som et eksempel at alene reservene sør for 62 breddegrad, tatt ut i optimalt tempo og med rimelige forutsetninger ellers, representerte en evigvarende inntektsstrøm som i størrel-

se svarte til 40-50 prosent av bruttonasjonalproduktet i 1980.

Slike tall måtte gjøre inntrykk. Jeg spurte meg selv: Vil det ikke være forsvarlig å bruke noe mer av de enorme verdier til beste for den nålevende generasjon? Og hvorfor bekymre oss om skjebnen til industribedrifter som vi ikke vil trenge før tidligst om 100 år? Lenge holdt jeg tankene for meg selv, for oljepolitikk var ikke mitt bord.

Men tilfeldigheter gjorde at jeg ble trukket aktivt inn i en debatt der de oljepolitiske retningslinjer kom i søkelyset. Starten synes å ha vært en TV-debatt i februar 1980. Noe av det jeg sa der, spesielt påpekningen av manglende sammenheng mellom erklærte mål og praktisk politikk ("baklengs inn i oljealderen"), ble lagt merke til og gjentatt i intervjuer i den økonomiske fagpressen i ukene etterpå: Uten egentlig å ville det, og uten å akseptere konsekvensene, var vi i praksis i ferd med å gjøre vår økonomi til en oljeøkonomi – på godt og vondt. Bastante oppfatninger hadde jeg ikke:

"Det jeg har gjort meg til talsmann for, er likevel ikke først og fremst en heving av taket på oljeutvinningen, en høyere takt på oljeutvinningen eller en raskere bruk av oljeinntektene. – Det jeg ber om, er konsekvens: At det norske folk tenker sin situasjon gjennom på nytt i lys av det vi nå vet om størrelsen av oljerikdommene, at vi på denne bakgrunn bekrefter, eventuelt revurderer, vedtaket fra 1974 om et produksjonstak på 90 millioner toe., og at vi viser konsekvens i det vi velger å gjøre" (Intervju i Økonomisk rapport nr. 21/1980.)

Bidrag til en slik nytenkning forsøkte jeg å gi på en oljekonferanse i Bergen i oktober 1980, og i to foredrag i Oslo noe senere på høsten. Og nå la jeg ikke skjul på hva jeg

selv mente. Særlig i det siste (holdt 11. november 1980 og bekreftet i en TV-opptreden noen dager senere) var jeg sterkt kritisk overfor mangelen på konsekvens i norsk økonomisk politikk.⁷

Vårt valg av "forsiktighetslinje" i 1974 var forståelig, sa jeg, med de oljepriser og det tidsperspektiv en den gang kunne regne med: Når en mente å ha olje for bare 20 år, ville det være uforsvarlig å rive grunnen vekk under det tradisjonelle næringsliv. I 1980, med større påviste reserver og langt høyere oljepris, var situasjonen en annen. Jeg spurte retorisk: Bør vi ikke uten dårlig samvittighet gjøre bruk av oljeinntektene til å gjøre samfunnet bedre, og med åpne øyne godta de omstillinger som må bli følgen? Har det noen hensikt å beskytte dagens bedrifter med den begrunnelse at vi vil trenge dem når oljen tar slutt? Vi har så allikevel ingen mulighet for å avgjøre i dag hvilke typer arbeid som vil være verneverdige med tanke på 2080. Dessuten, føyde jeg til: Våre oljereserver vil ikke plutselig ta slutt, men ebbe ut langsomt og gradvis. Det vil, når situasjonen inntreffer, gi oss rikelig tid til ny omstilling; det er utrolig hva et land kan make å bygge opp på 10 eller 20 år når kunnskapene er til stede, jfr. gjenreisningen av Europa etter krigen.

I virkeligheten, fortsatte jeg, er varsomhetslinjen langt på vei forlatt i praksis. Med de oljerikdommer Norge har, er det en sikker spådom at oljeinntektene vil komme til å prege vår økonomi i stigende grad – hva enten vi ønsker det eller ikke. Vi vil gjøre klokt i så snart som mulig, og med åpne øyne, å ta konsekvensene av dette. Vi må akseptere at omstillinger kommer til å skje.

Nytenkning blir nødvendig på mange områder. Jeg nevnte som eksempel deler av vår næringspolitikk, herunder viktige deler av industri- og oljepolitikken, bl.a. fokuseringen på "nye arbeidsplasser". Vi måtte tenke

gjennom distriktspolitikken på nytt – ville det være mulig å opprettholde den spredte bosettingen når de vareproduserende næringer ble svekket? Hva burde konsekvensene bli for utdanningspolitikken? For lønns- og inntektspolitikken?

Spesielt tok jeg for meg spørsmålet om ilandføring av olje og gass fra Nordsjøen. Ilandføring var fastslått som et oljepolitisk prinsipp ved Stortingsvedtak i 1973 for å skape arbeidsplasser. Nå forelå det konkrete planer om å ta Statfjordgassen i land og å bygge opp en gassbasert industri et sted på Vestlandet. Jeg tvilte sterkt på at det ville være mulig å få lønnsomhet i slike investeringer; konkurransen med en ekspanderende petrokjemisk industri i Midt-østen, hvor alternativverdien av gassen var nær null og råstoffet derfor gratis, ville gjøre dette umulig, hevdet jeg.

Foredraget virket provoserende i vide kretser. Det var vel også meningen. Rart var det ikke. Etablerte prinsipper ble trukket i tvil, og særinteresser ble tråkket på tærne. Mitt utgangspunkt – at oljeformuen, med de prisutsikter som rådde, var stor nok til at vi kunne utnytte oljeinntektene sterkere i norsk økonomi – ble stemplet som lettsindig i vide kretser. Utsagnene om at vern av eksisterende industri og etablering av ny var tvilsom politikk, falt Finn Lied og andre industriutbyggere tungt for brystet. Kritikken av planene om ilandføring av Statfjordgassen gikk på tvers av ferske krav fra LO og fikk – selvsagt – alt som het politikere og næringsliv på Vestlandet til å se rødt. Jeg oppnådde det som var min hensikt, nemlig å få aksepterte sannheter satt under debatt: “Vi tror Aukrusts tanker har mye for seg. Det bør gi inspirasjon til ny gjennomtenkning av deler av oljepolitikken”, skrev Arbeiderbladet på lederplass.

Senere viste det seg at den viktigste premis for mine resonnementer sviktet: Ekspertenes samstemte tro på at oljeprisene var på vei mot himmelen. Hadde jeg ant at oljeprisen fem år senere en kort tid skulle falle tilbake til nær 10 dollar fatet, ville min gjesteopptreden i oljedebatten ikke ha funnet sted.

1. Stensiltrykk, Universitetets studentkontor, Oslo 1947, 2. bind.
2. Bedriftsøkonomen 1958, nr. 5. Opptrykk i SØS 75.
3. Intervju med tittel “Produksjonsvekst på 4 prosent ikke sannsynlig i lengden”, Norsk Handel 1961, nr. 21. Delvis opptrykk i SØS 75. (Intervjuet, skrevet av redaktør Erling Vindsetmo, kom i stand på min anmodning).
4. Norsk næringsliv og Fellesskapet: Illustrasjon av en analyseteknikk. Internasjonal politikk, 1962, nr. 1. Opptrykk i SØS 75.
5. Sosialøkonomen. Årg. 25 nr. 10 (1971). Opptrykk i SØS 75.
6. Klipp fra debatten i (Manuskripter, EF-debatten).
7. “Hvor raskt bør vi omstille norsk økonomi til oljeinntektene? Konsekvenser for næringsliv og økonomisk politikk?”. Foredrag ved Aftenposten/Kreditkassens økonomiske seminar 198 (Manuskripter, oljeøkonomi).

På sidespor

Foran er omtalt de temaer som særlig har opptatt meg i årenes løp. Men kortere og lengre avstikkere på sidespor har forekommet.

Komitéarbeid har eksempelvis alltid vært en uunngåelig del av hverdagen. SØS 75 lister opp 50 "norske utvalg, styrer og råd" som jeg har vært medlem av eller formann for. De fleste har hatt konkrete oppgaver å løse og har gitt meg følelsen av å være med på noe nyttig. Jeg har også opplevd komitéer som har vært oppnevnt hovedsakelig i den hensikt å få en ubehagelig sak utsatt eller helst begravet ("Stedstilleggskomiteén", 1958). Like bortkastet har det føltes å sitte i utvalg som år etter år, gjerne med et fast sekretariat, har produsert tykke dokumentsamlinger uten å komme med meningsfylte anbefalinger om konkrete tiltak. Kanskje er jeg urettferdig, men jeg må tilstå at jeg opplevde "Hovedkomitéen for norsk forskning" (1965-76) som en slik lite målrettet institusjon. Jeg er fristet til å plassere "Bygdeutvalget" (1981-84) – og for den saks skyld "Jamstillingskomitéen", som jeg selv var sekretær for – i samme kategori.

Et lite krevende og nærmest lystbetont verv har vært å sitte i styret for "Professor Wilhelm Keilhaus minnefond". Fondet ble opprettet etter Keilhaus død i 1954 av

Keilhaus venn og åndsfrende skipsreder Leif Høegh, som uten selv å være sosialøkonom var en aktiv deltaker på møtene i Statsøkonomisk Forening både i Keilhaus formannstid og senere. Statuttene fastsetter, etter donators ønske, at fondets midler ikke skal plasseres "sikkert", men i norske og utenlandske verdipapirer med sikte på verdistigning på fondets grunnkapital. En fast post på alle styremøter (alltid i Parkveien 55) er derfor "Gjennomgang av verdipapirporteføljen" med beslutninger om kjøp og salg. Så lenge Leif Høegh levde og var med, var det selvsagt at han skulle ha det siste ord, både om porteføljeforvaltningen og om en søknad skulle innvilges eller ikke – det var jo tross alt hans penger! Jeg husker ham fra disse årene som en person med imponerende dømmekraft, men samtidig med varme og utstråling. Mitt forhold til ham var lunt; jeg var vel en av de få som forsiktig kunne antyde et standpunkt før skipsrederen selv hadde gjort det klart hvilken konklusjon han ønsket. Etter Leif Høeghs død har styremøtene i fondet fortsatt med hans to sønner Ove og Westye som engasjerte deltakere, men nå i en klart mere avslappet atmosfære. Siden fondet ble opprettet, er dets kapital økt fra de opprinnelige kr 500 000 gitt i årene 1955-58 til vel 4 mill. kr i dag. I samme tidsrom er støtte til norsk sosialøkonomi utbetalt med i alt 1,2 mill. kr. Tallet på økonomer som har

nytt godt av Leif Høegs generøsitet, har i årenes løp blitt betydelig.

Arbeid utenfor landets grenser har aldri fristet meg særlig. Med min bakgrunn i SSB har det aldri vært mangel på tilbud, hverken fra internasjonale organisasjoner over hele verden eller fra enkeltland som ønsket teknisk bistand. Men jeg har sagt nei til det meste. Et unntak var oppdraget fra Stone/OEEC i Cambridge i 1949, (omtalt foran) som jeg fant faglig utfordrende. Et korttidsoppdrag i Israel høsten 1958, for å bistå med utarbeidingen av Israels første nasjonalbudsjett, må jeg derimot innrømme at jeg aksepterte hovedsakelig av eventyrlyst.

I Israel møtte jeg en gruppe økonomer som for det meste var noen år yngre enn meg selv, men ellers av et slag som jeg kjente igjen fra gjenreisningsårene i Norge. De var alle elever av Don Patinkin, som vi i Norge var elever av Frisch, dyktige og entusiastiske, på spranget til å overta viktige samfunnsfunksjoner, men ennå uten erfaring. Arbeidet med nasjonalbudsjettet var lagt til forskningsavdelingen i Bank Israel, med Michael Bruno (senere professor med internasjonalt renommé) og Zvi Sussman (senere sjef for riksbanken) som direkte ansvarlige. Det var dyktige folk som selv visste hvordan de ville gripe oppgavene an. Men uerfarne som de var, kjente de nok en viss trygghet ved å ha meg til stede. Et spesielt problem var at datagrunnlaget var svakt og riksbankens forhold til Statistical Office betent. Jeg gjorde framstøt for å få forholdene bedre, men sannsynligvis uten resultat.¹

Oppdraget i Israel ble fulgt høsten 1959 av et engasjement av ett års varighet ved FNs Europakommisjon i Geneve. Her hadde jeg tidligere (i 1956) hatt et månedlangt opphold for å skrive om kryssløpsanalyse. Denne gang arbeidet jeg med to prosjekter for "Economic Survey of Europe" for årene 1959 ("public sector study") og 1960

("growth study"), begge nevnt tidligere. Med disse unntak har jeg takket nei til arbeidsoppdrag av noen varighet i utlandet. Et tilbud om opphold ved Berkeley, California, som "Ford Visiting Rotating Research Professor" i tre måneder høsten 1978, med full avlønning og små plikter, kunne jeg likevel ikke stå imot. Lettere var det i 1961 å takke nei til å tilbringe ett år i USA som "American Scandinavian Foundation Fellow of the Year", med plikt til å forelese "at various places in the country" og å tilbringe ett semester ved et universitet i Midt-vesten. Det fremgikk forøvrig av korrespondansen at tilbudet, før meg, var avslått av Gunnar Myrdal og Bjerve. Såvidt jeg vet, ble det til slutt til at Ole Myrvoll reiste over.

I en litt annen gate var et besøk i Brasil i januar 1974. I forbindelse med "Second Latin-American conference of the IARIW" inviterte den noe juntainfiserede brasilianske regjering en håndfull utvalgte europeiske nasjonalregnskaps eksperter til et 10-12 dagers opphold med reise og opphold betalt. Hensikten var, ifølge innbydelsen, "... through a series of visits to several points of the country (and) ... open and frank discussions ..." å gi oss "... a general view of the country". Etter at Utenriksdepartementet på forespørsel hadde gitt sin velsignelse, fikk jeg en interessant og lærerik tur. Men besøket fikk et etterspill som antyder at frykten for å bli utnyttet i politisk propaganda kanskje ikke var helt ugrunnet. Noen tid senere mottok jeg et brev fra "The Brazilian Academy of Humanities" i Sao Paulo som meddelte meg at akademiets eksekutivkomite hadde besluttet å tildele meg PRO MUNDI BENECCFICIO MEDAL med diplom for "outstanding enterprises". Æren skulle koste meg \$ 150. Det luktet svindel lang vei. En forespørsel gjennom UD brakte følgende svar fra ambassaden i Brasilia. "... brakt på det rene at vedkommende institusjon ikke eksisterer. Det postkassenummer som er oppgitt i akademiets adresse, tilhør-

rer en urmaker". Mitt navn og adresse kan urmakeren bare ha fått fra omtaler i avise-
ne av mitt besøk i Brasil året før.

En kan ha mistanke om at tilsvarende profittmotiv ligger bak de mange biografiske oppslagsverk som publiseres rundt i verden. For mitt vedkommende begynte det i 1979 da et amerikansk forlag fant meg verdig til omtale i "Who is Who in the World" (tror jeg det var). Dermed var det gjort. I tur og orden fulgte fra samme og andre forlag "Who is Who in Western Europe", "Five Thousand Personalities in the World", "Community Leaders of the World", og flere til. Å bli ført opp i publikasjonene var selvsagt gratis. Men profittmotivet var åpenbart når forlagene, når de bad om personopplysninger, samtidig kom med tilbud om kjøp av den ferdige publikasjonen "til favorpris", gjerne i skinnbind med gullskrift.

"Æresbevisninger" som de nettopp nevnte er ikke å ta alvorlig. Mer har det gledet å motta Storkors av "Den norske kroneorden" fra Sosialøkonomisk Samfunn i 1962, festskriftet til min 60-årsdag fra venner og kolleger i 1975, og utnevningen til æresdoktor ved NHH ved Handelshøyskolens 50-årsjubileum i 1986.

Jeg kan ikke fullføre omtalen av "sidespor" uten å nevne undervisningsvirksomhet, som i perioder har fylt mye av mitt liv. Fra 1947 til 1951 var jeg universitetsstipendiat i tillegg til min stilling som byråsjef i SSB. Det medførte en viss undervisningsplikt bl.a. om norsk jordbrukspolitik. Fra 1951 til 1953 hadde jeg hovedstilling som dosent i sosialøkonomi ved NLH, og vinteren 1953-54 dekket jeg undervisningen der som timelærer. Jeg holdt de forelesninger som skulle holdes, antakelig på en måte som studentene var tjent med. Mer er det ikke å si om min innsats ved NLH. Det meste av tiden tilbrakte jeg, tross dosenturet, fortsatt i SSB, hvor jeg i 1951 og 1952 med halv lønn hadde an-

svaret for å se det nye nasjonalregnskapet vel gjennom trykken.

I 1985, ett år etter at jeg 68 ½ år gammel fant det riktig å overlate stillingen som forskningsdirektør til yngre krefter, ble jeg spurt om som professor II å overta deler av undervisningen i sosialøkonomi ved en to-årig "Siviløkonomutdanningen i Bodø" (SiB) som skulle settes i gang fra høsten. Etter å være utfordret av min sønn ("Det sier du vel ja til, far?") sa jeg ja. Mitt ansvar ville bli å gi et kurs på 1 vekttall makroteori/næringsøkonomi. I samråd med studentene valgte jeg å bruke den knapt tilmålte tiden til et kurs i "Utvalgte makro-økonomiske emner". Som læremateriell utarbeidet jeg åtte "temahefter" med opptrykk av stoff hentet dels fra tidsskrifter o.l., dels fra egne arbeider (inflasjonsteori, økonomisk vekst o.a.). I tillegg fikk studentene ved begynnelsen av hver undervisningstime utdelt et avtrykk av mine "forelesningsnotater". Det fritok studentene fra å referere, og meg ga det mulighet for å undervise etter innfallsmetoden: krydre med selvopplevde anekdoter fra det økonomisk-politiske miljø når det falt seg slik. Studentene hadde nok en følelse av at makro-økonomien i min utforming var et møte med "det virkelige liv". Jeg kunne glede meg over fullsatte auditorier. Hva studentene satt igjen med av makro-teoretisk innsikt, er derimot en annen sak.

Pendlingen til Bodø ga jeg opp i 1990 da jeg fylte 75 år. I to år var det nå studiet av nasjonalregnskapets historie i Norden (nevnt tidligere) som holdt meg i aktivitet. Mine siste arbeidsår har jeg tilbrakt på et lite rom i en avkrok av SSB som jeg deler med Bjerve, og hvor dette skriftet er blitt til. Det står igjen å rydde opp i gamle papirer, og å tømme bokhyllene. Byråets flytting til nye lokaler har jeg ikke tenkt å være med på.

1. National budgeting in Israel. A report 29.11.1958 (Manuskripter, arbeider av blandet innhold.)

Navneregister

- Amundsen, Arne, 24, 25, 26, 33, 54
Arnstad, Ole, 7
- Berrefjord, Ole, 30
Biørn, Erik, 25, 26
Bjerke, Juul, 24, 33, 37, 42, 43
Bjerke, Kjeld, 19
Bjerkholt, Olav, 25, 26
Bjerne, Petter Jakob, 7, 9, 11, 13, 15, 16, 25, 27, 29, 30, 33, 35, 53, 55, 60, 61
Bjåland, Hans, 37
Bog, Paal, 24, 25, 27, 33
Borgenvik, Halvard, 38
Borten, Per, 36
Bosse, Ewald, 8
Botheim, Erik, 33
Breirem, Knut, 49
Brofoss, Erik, 12, 13, 14, 35
Brown, Lester, 49
Bruno, Michael, 60
Brundtland, Gro Harlem, 48
Bøe, Gunnar, 9
- Cassel, 41
- Dalberg, Paul M., 38
Denison, Edward, 43
Dereymacher, 19
Domar, 41
- Erichsen, Eivind, 9, 35
- Fløttum, Erling, 21
Frisch, Ragnar, 9, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 29, 36, 44, 51, 56, 60
- de Gaulle, 54
Gerhardsen, Einar, 12
Gilbert, Milton, 19
Gjelsvik, Odd, 9
Gjærevoll, Olav, 47
Glesne, Truls, 9, 35
Grøholt, Per, 27
- Haavelmo, Trygve, 14, 25
Haga, Hans, 38
Halvorsen, Jahn, 15, 27
Hansen, Guttorm, 53
Hansen, Kurt, 19
Harrod, 41
Hiorth, Otto Chr. 14, 17, 24
Hoel, Michael, 56
Hoffenberg, Marvin, 24
Holthe, Fritz C., 9, 18, 37
Homb, Erik, 21
Høegh, Leif, 59
Høegh, Ove, 59
Høegh, Westye, 59
- Jahn, Gunnar, 13, 29
Johansen, Leif, 25, 56
Johnsen (president), 41
Jæger, Oskar, 7
- Keilhau, Wilhelm, 9, 13, 29, 59
Keynes, John Meynard, 9, 13, 20
Kjell (Aukrust), 7, 30
Kleppe, Per, 55
Koth Norby, Ole David, 9
Kreczkowska, Eugenia, 21
Kutznets, Simon, 41, 43
- Leontief, Wasily, 16, 17
Lied, Finn, 49, 58
Lindahl, Erik, 19, 21
Longva, Svein, 25, 26
Lorentsen, Lorents, 27
- Magnussen, Olav, 37
Maier, Jaques, 21
Marczewski, Jean, 19
Marshall, Alfred, 9
Munthe, Preben, 9
Myrdal, Gunnar, 51, 60
Myrvoll, Ole, 36, 60

Nestaas, Bernhard, 38
Nilson, Sten Sparre, 9
Normann, Viktor, 56

Okun, Arthur, 36
Ohlsson, Ingvar, 19

Patinkin, Don, 60
Pedersen, Hans Th., 15
Petersen, Erling, 9, 12, 29
Prebensen, 12

Rikvold, John, 37
Rossen, Stein, 9
Rostow, Walter, 41, 43, 44
Rygg, 13

Sand, Ulf, 37
Schei, Nikolai, 11, 12, 51
Schiøtz, Thomas, 21, 24
Seip, Helge, 9, 24
Seland, Johan, 44, 56
Sevaldson, Per, 20, 24, 25, 26, 27
Sinding, Thomas, 8, 9
Sivertsen, Helge, 35
Skaug, Arne, 12, 13, 14, 15, 18
Skånland, Hermod, 35, 37
Solbraa, Arne, 9, 19
Solli, Jens, 32
Solow, Robert, 42, 43
Sommerfelt, Chr., 9
Stoltz, Gerhard, 9, 24, 37
Stone, Richard, 16, 17, 19, 20, 60
Strand, Arne, 32
Sulheim, Karen og Lars, 21
Sundby, Jon, 11
Sunnanå, Klaus, 14
Sussmann, Zvi, 60
Svendsen, Arnljot Strømme, 9
Sætersdal, Gunnar, 27

Thagaard, Wilhelm, 11, 29
Tinbergen, Jan, 43
Tobin, James, 36

Varvin, Kaare, 9
Vestøl (Gade), Ingebjørg, 15
Vogt, Johan, 9, 18, 29

Wedervang, Frøystein, 9
Wedervang, Ingvar, 7, 9, 13
Wold, Knut Getz, 9

Zienkowski, Laszek, 21

Øien, Arne, 24, 25, 26, 27, 54

Aarvig, Lars, 37

«I sosialøkonomiens tjeneste» er ikke «memoarer» i den vanlige betydningen av ordet. Odd Aukrust forteller historien om faglige problemer som har opptatt ham i løpet av livet, og om sosialøkonomer som har vært hans venner og medarbeidere. Dette kaster streiflys over økonomisk-politiske begivenheter i Norge, særlig i de første etterkrigsår, og over norske sosialøkonomers medvirkning som premissgivere.

ISBN 82-537-3934-6

Pris kr. 60,00

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway